

ประวัติสุนทรภู่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุม

(อัน สิทธิสุข)

เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม พระนคร

๙๒๘.๙๕๙๑๑

๗๙๘ ปดล

ประวัติสุนทรภู่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ
มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุ
(อัน สิทธิสุข)

เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางชนพรหม พระนคร

928.954.11

ว 798 210

เลขที่: 1234 567

๓. ๓ ๕

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งส่วนหนึ่งส่วนใด
หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการ
คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ฯลฯ หรือนำไปเผยแพร่ในรูปแบบใดๆ
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากร

All rights reserved

No part of this book may be reproduced in any
form or by any mean without prior written permission
from the Fine Arts Department.

“ทำซ้ำ” คือ การคัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯลฯ
จากต้นฉบับ หรือสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “ดัดแปลง” คือ การทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมงาน ฯลฯ ในส่วนที่เป็น
สาระสำคัญ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “เผยแพร่ต่อสาธารณชน” เช่น การแสดง การบรรยาย การจำหน่าย การทำให้ปรากฏ
ด้วยเสียง ด้วยภาพ ฯลฯ หรือโดยวิธีอื่นใด ซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

คำนำ

ในงานศพ มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุช
(อิน สิทธิสุข) ซึ่งจะได้พระราชทานเพลิงใน
เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๐ นี้ บุตรธิดาร่วม
ฉันท์กัน ใครพิมพ์หนังสือเป็นของ ถวายแลจ่าย
แจกเนื่องในงานนั้น ลักเรื่อง ๑ จึงมอบฉันท์ให้
หลวงสิทธิบรรณการมาขอหนังสือที่ราชบัณฑิตยสภา
หลวง สิทธิ บรรณ การ แสทง ความ ประสงค์ เจาะ จง
ประวัค สุนทรภู์ ซึ่งข้าพเจ้าเรียบเรียงพิมพ์ไว้ในต้น
หนังสือ พระอภัย มณี ข้าพเจ้าจึงอนุญาตให้ ตาม
ประสงค์

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียง
ประวัค สังเขป ของ ผู้ มรณะ ส่งมาขอให้พิมพ์ไว้เป็น
ที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อ คำนำ นี้ไป

กรรมการราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนาในกุศล
บุญราศี ทักขิณานุปัตตาน ซึ่งเจ้าภาพงานศพ มหา
เสวกตรี พระยาสิทธิไชยคชมนุม ได้บำเพ็ญเป็น
ปีติฐานธรรม ด้วยความ กตัญญู กตเวที แลได้
พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลายอีกครั้งหนึ่ง.

๑๖ พฤษภาคม.

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๗๐

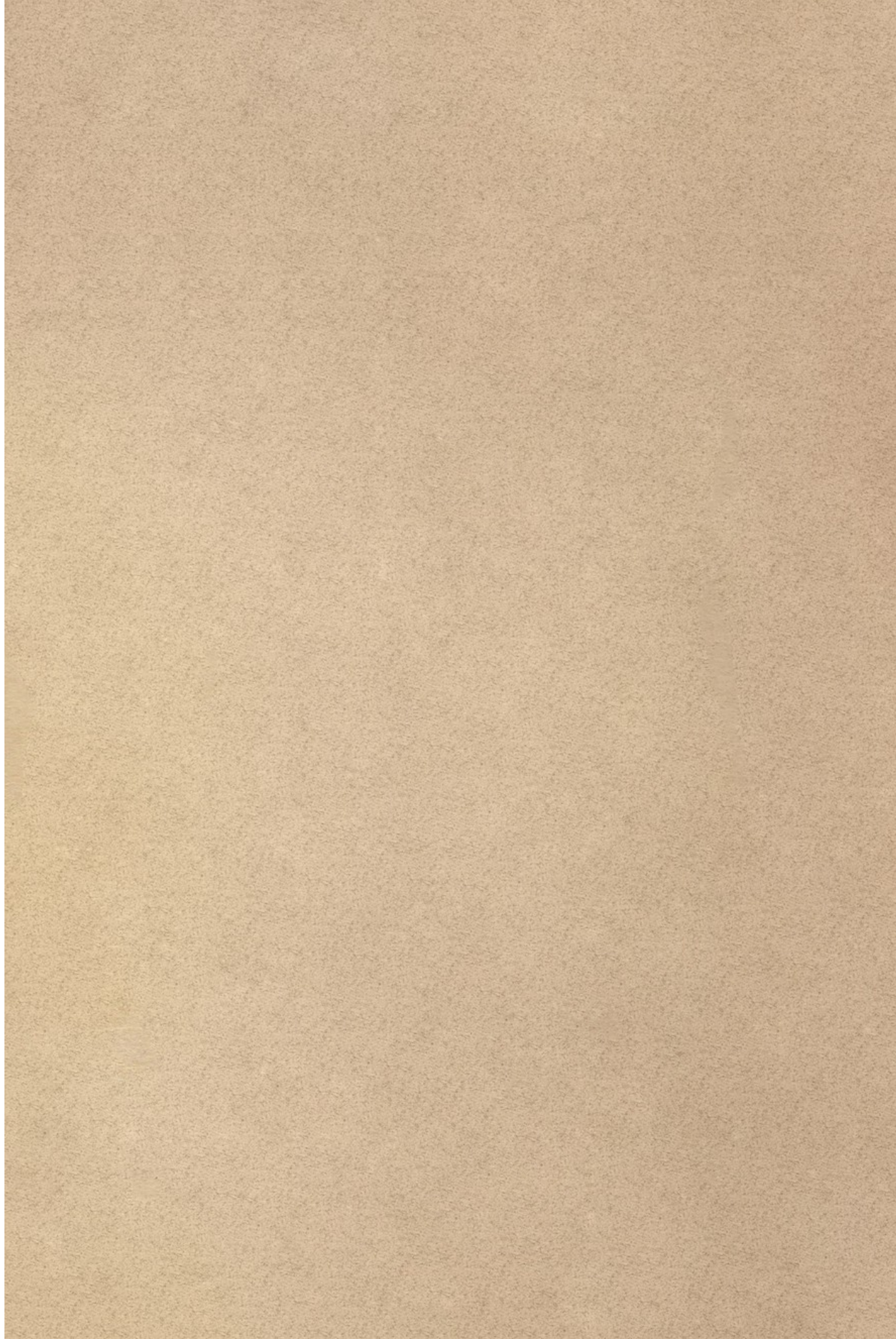
มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุ
(อิน สิทธิสุข)

พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๔๕๘

พระยาสิทธิโชค ชุ่มชุม มี บุตร ที่ อยู่ใน เวลา

นี้ คือ—

- ๑ นายเสงี่ยม สิทธิสุข ซึ่งเกิด จาก นวม
- ๒ นางผาศ อจลภูติ } ซึ่งเกิด จาก เล็ก
- ๓ นางถนอม
- ๔ นางภารเสข (ผัว จันทะยานี) ซึ่งเกิดจาก ผึ้ง
- ๕ หลวงสิทธิ บรรณการ (ลำเนียง สิทธิสุข) ซึ่ง
เกิด จาก ผึ้ง

ประวัติสังเขป

มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุม
(อัน สิทธิสุข)

พระยาสิทธิโชคชุมนุม เปนบุตรเจ้านางภักดีองค์
(ท้าว) เกิดเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ปีชวด
พระพุทธศักราช ๒๓๙๕ อุปสมบทอยู่วัดบรมนิวาส
แรกเข้ารับราชการอยู่ในกองเสนาบดีตรา กระทรวงวัง

ต่อมา เปนหมื่น สุนทร พิณี

แล้วเปน ขุนนิพิฐุ ราชการ

แล้วเปน หลวง อักษร สัมบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๔๓ เปน พระ อักษร สัมบูรณ์

ในตำแหน่ง เสนาบดีตรา กระทรวงวัง

พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ เปน พระยา สิทธิโชค
ชุมนุม ในตำแหน่ง จางวาง กรมพระ ราชพิธี
กระทรวงวัง

พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็นเสวกเอก

พระพุทธศักราช ๒๔๕๕ เป็น มหาเสวกตรี

เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทาน
เหรียญ ทวีธาภิเศก ต่อมา ได้รับพระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ และเหรียญราชรุจิรา ในรัชกาล
ที่ ๕

พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๓ และเหรียญราชรุจิรา
รัชกาลที่ ๖

ต่อมา พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้รับ พระ
ราชทาน ตริตาภรณ์ มงกุฎสยาม

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖
ได้รับพระราชทาน นามสกุลว่า “สิทธิสุข”

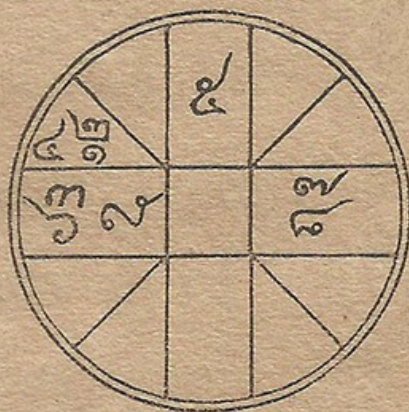
พระพุทธศักราช ๒๔๕๗ เริ่มป่วยเป็นโรคอัมพาต
จนถึงวันที่ ๑๘ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘
เวลา ๗ นาฬิกา หลังเที่ยงเศษได้ถึง มรณกรรม ที่
บ้านเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ อายุ ๖๔ ปี

ประวัติสุนทรภู่

(๑) ตอนก่อนรับราชการ

พระสุนทรโวหาร (ภู่) ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า “สุนทรภู่” นั้น เกิดในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเมีย พุทธศักราช ๑๑๔๘ เวลาเช้า ๒ โมง (ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙) มีผู้รู้ตำราโหราศาสตร์ ได้ผูกดวงชะตาของสุนทรภู่ไว้ ดังนี้

จะ ต้อง อธิบาย ความ นอก เรื่อง ประวัติ เพื่อ ผู้
ที่ยังไม่รู้ เรื่อง ดวงชะตา แทรก ลงตรงหน้า ก่อน อันการ

ทำดวงชาตานั้น คือ จตจำจักรราศีที่สถิตของดวง
 อาทิตยและดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ ในขณะเวลา
 เกิด เป็นวิธีมีมาเก่าแก่แต่คึกคักบรรพ์ ดวง
 ชาตามีที่ใช้ในกิจการหลายอย่าง คือ อย่าง ๑
 ถ้าจะกำหนดเวลาฤกษ์ยามทำการให้เป็นสิริมงคล
 แก่ผู้ใด ไหร่ย่อมเอาดวงชาตาของผู้นั้นมาสอบ
 สอนเลือกเวลา อันพระเคราะห์โคจรสู่จักรราศี ซึ่ง
 ต้องตำราว่าเป็นสิริมงคลแก่ชาตาของผู้นั้น กำหนด
 เป็นเวลา มงคลฤกษ์ เป็นต้นว่า ฤกษ์ ยก กองทัพ
 ก็ต้องหาเวลาที่ เป็นสิริแก่แม่ทัพ ฤกษ์ ปลุกเรื่อน
 ก็ต้องหาเวลาที่ เป็นสิริแก่เจ้าของเรื่อน ฤกษ์
 โกงจุก ก็ต้องหาเวลาให้เป็นสิริแก่เด็กที่จะโกงจุก
 นั้นเป็นตัวอย่าง อีกอย่าง ๑ ดวงชาตามีที่ใช้ใน
 การพยากรณ์ที่ร้าย อันจะพึงมีแก่ตัวบุคคล เพราะ
 เชื่อกันกันว่า เมื่อพระเคราะห์โคจรเข้าสู่จักรราศี
 เช่นนั้น ๆ มักเกิด ความดีหรือความชั่วแก่ผู้มีชาตา
 เช่นนั้น ๆ เป็นต้นว่า พระเคราะห์ ราหูเข้าสู่ราศี อัน

เป็นลักษณะของผู้ใด ว่าผู้^{นี้}นั้น มักจะไม่มีความสุข
 จนกว่า พระเคราะห์ ราช^{จะ} พ้น จักรวาล^{นี้}นี้ไป ดังนั้น
 เป็นตัวอย่าง อาศัย ความเชื่อใน^{นี้}นี้ จึงมีวิธีขับ
 สอดดวงชะตาหาความรู้ว่าเคราะห์^{นี้}นี้ดีและเคราะห์^{นี้}นี้ร้าย
 ประการใด ยังมี ความเชื่อ ถอดกันมาแต่ก่อนอีก
 อย่าง ๑ ว่า ดวงชะตาของผู้ใด อาจ จะ ส่อให้^{นี้}นี้รู้
 ได้ ว่าบุคคล^{นี้}นี้ จะ ตี หรือ ชั่ว และ ที่ สุก จะ มีอายุ
 ยืน หรือ อายุ สั้น ความเชื่อ อย่าง ที่ว่า นี้เกิดแต่
 เอา ดวงชะตาของผู้^{นี้}นี้ที่มี เรื่องประวัติ อันปรากฏว่า
 เป็น คน ตี หรือ คน ชั่ว ในอดีตกาล มาเป็น หลัก
 สำหรับ เทียบ เปรียบ กับ ดวงชะตา ที่ จะพยากรณ์ ถ้า
 เห็น คล้ายคลึง กับ ดวงชะตา ตัว อย่างข้าง ฝ่าย คน ตี ก็
 พยากรณ์ ว่า จะ ตี ถ้าไป คล้ายคลึง กับ ดวงชะตา
 ของข้าง ฝ่าย พวกรั้ว ก็ พยากรณ์ ว่า จะ ชั่ว เป็นเค้า
 ความ ผู้^{นี้}นี้ นิยม การ พยากรณ์ อย่าง ว่า มา^{นี้}นี้ เมื่อ
 เห็น ใคร เป็น คน ทรงคุณ หรือ ให้ ไทษ อย่าง วิสามัน
 มัก สืบวัน แล เวลา เกิดของ ผู้^{นี้}นี้ ผู้^{นี้}นี้ ดวงชะตาลงตำรา

ไว้เป็นอย่างดี สำหรับใช้เปรียบเทียบในการ
พยากรณ์ ดวงชะตา ของบุคคลต่าง ๆ ทั้งข้างดี
และข้างชั่ว จึง มี อยู่ในตำราเป็นอันมาก แล
มักมีคำ จดบอกไว้ว่า เป็นผู้มีคุณ หรือ มีโทษ อย่าง
นั้น ๆ ด้วย

ที่ ดวงชะตา ของสุนทรภู่ มี อยู่ในตำราดวงชะตา
นั้น คง เป็นเพราะ ผู้พยากรณ์ แต่ก่อนเห็นว่า สุนทร
ภู่ ทรงคุณสมบัติในกระบวน แต่งกลอน เป็นอย่างวิเศษ
นับว่า เป็นวิสามันตบุรุษผู้หนึ่ง ไต่ จดจำ คำอธิบาย
แถมไว้ข้างใต้ ดวงชะตา ว่า “สุนทร ภู่ อาลักษณ์
ชื่อมา” ดังนี้ ด้วย หมายความว่า เป็นผู้ทรงทั้ง
ความดี และ ความชั่ว ระคน ปน กัน อันเป็น ความ
จริง ตาม เรื่อง ประวัติ ของ สุนทร ภู่

สกุลวงศ์ ของ สุนทร ภู่ บิดามารดา จะ ชือใดไม่
ปรากฏ ๆ แต่ว่า บิดา ของ สุนทร ภู่ เป็น ชาวบ้านกร่ำ
ในเขต อำเภอบึงเมืองแกลง แขวง จังหวัด จันทบุรี ฝ่าย
มารดา เป็น ชาวเมืองอื่น มา อยู่ด้วยกัน ในกรุงเทพฯ

เดิม เห็น จะเป็นเพราะ ที่เป็นเจ้าบทเจ้ากลอน นั้น
 เอง ชวนให้คนอง จน ทำความ เกิดขึ้น ด้วยไป
 ลอบ ลัก รักใคร่ กับ ผู้หญิง ข้างใน คน ๑ ชื่อ จัน
 ถูก กวัก ต้อง เวร จำ ทั้ง ชาย หญิง แต่ เวลา นั้น
 กรมพระราชวังหลัง ใกล้ จร ทิวงคต อยู่แล้ว ทิศ เวร
 จำ อยู่ไม่ ชำ นึก ทำนอง จะ พัน โทษ เมื่อ กรมพระ
 ราชวังหลัง ทิวงคต ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ สุนทร ภู่ง
 ออกไป ทา บิดา ที่ เมือง แกลง แต่ง นิราศ เมือง
 แกลง ซึ่ง เป็น นิราศ เรื่อง แรก ของ สุนทร ภู่ง เมื่อ ไป
 คราว นั้น

พิเคราะห์ เรื่องราว ที่ ปรากฏ ใน นิราศ ประกอบ
 กับ ศักราช ปี เกิด ของ สุนทร ภู่ง ดู เหมือน เมื่อ แต่ง
 นิราศ เมือง แกลง อายุ จะ ราว ลัก ๒๑ ปี กล่าว ใน
 นิราศ ว่า มี คิษย์ ติดตาม ไป ด้วย ๒ คน ข้อ นั้น ส่อ
 ให้ เห็น ว่า ใน เวลา นั้น สุนทร ภู่ง ทำนอง จะ มี ข้อ เสี่ยง
 ในการ แต่ง บทกลอน อยู่แล้ว จึง มี ผู้ ฝาก ตัว เป็น
 คิษย์ น่า จะ มี หนังสือ เรื่อง อื่น ที่ สุนทร ภู่ง ได้ แต่ง

ไว้ก่อนนิราศเมืองแกลง ลองพิเคราะห์ดูหนังสือ
 กลอนของสุนทรภู่ที่ยังปรากฏอยู่บัดนี้ เห็นมี
 คำเจื่อนในทางสำนวนว่าจะแต่งก่อนนิราศเมืองแกลง
 แต่เรื่องโคบุตรเรื่องเดียว มีคำขึ้นข้างต้นว่า

๐ “แต่ปางหลัง ครั่งว่าง พระศาสนา

เป็นปฐม สมมตกันสืบมา

กัวยบัญญัติยังประวิงทั้งหญิงชาย

ฉนี้ชื่อภูรีเรื่องประจักษ์แจ้ง

จึงลำแตงคำคิดประคิษฐ์ถวาย

ตามสติริเริ่มเรื่องนิยาย

ให้เพริศพราय พริ้งเพราะเสนาะกลอน” ทั้งนี้
 สำนวนดูเหมือนจะแต่งถวายเจ้าวังหลังองค์ใด องค์
 หนึ่ง เป็นหนังสือ ๘ เล่ม สมุดไทย จะแต่งใน
 คราวเดียวทั้งนั้น หรือแต่งเป็นหลายครั้งหลาย
 คราวข้อนี้ทราบไม่ได้ แต่ว่าแต่งค้างอยู่ไม่หมด
 เรื่อง กลอนเรื่องอื่นของสุนทรภู่ดูสำนวนเป็นชั้น
 หลังเรื่องโคบุตรทั้งนั้น

สุนทรภู่ไปเมืองแกลงคราวนั้น .ออกจากกรุงเทพฯ
ในเดือน ๗ ไปเรือประทุน คิษย์แจวไป ๒ คน
กับ มีคน ชีบา ชาวเมืองระยอง รับ นำทาง ช่วยแจว อีก
คน ๑ ไปทาง คลองลำโรงแล คลอง คีรีชะจรเข้าออก
ปากน้ำ บางมังกง (๑) ไปขึ้นบกที่บาง ปลา สร้อย
จังหวัด ชลบุรี แล้วเดินบก ต่อไป

ความในนิราศตอนไปในคลอง สุนทรภู่อธิบาย
คำเก่าไว้ แห่งหนึ่งว่า

“คำโบราณ ท่านผูกทุกสิ่ง

เขาว่า ลิง จอทอง มัน พองชน ”

คำนี้เองเป็นมูลที่ คำ กั้นว่า “จอทอง พองชน”
คือเปรียบเอาลงเป็นลิง ยังหาเคยพบใคร อธิบาย
ไว้ที่อื่นไม่

(๑) เดิมนั้นเรียกกันว่า “บางปกง” สันนิษฐานชื่อเดิมเห็น
จะเรียกว่าบางมังกงเช่นสุนทรภู่เรียก ด้วยคำว่า “มังกง”
เป็นชื่อปลาอย่างหนึ่ง แต่คำว่าปกงนั้นแปลไม่ได้ความอย่างไร
บางที่จะย่อสั้นมาแต่บางปลา (มังก) กง ก็เป็นไปได้

เมื่อสุนทร ภู่งไป ถึงเมือง ระยอง คนขี่ยา
 ที่นำทางไป ถึงบ้านก็หลบเสีย แต่นั้นสุนทรภู่งต้อง
 พยายามถามหาทางตาม พวกชาวบ้านเดินต่อไป
 จนถึงวัดที่บิดา บวช อยู่ ณ เมือง แกลง กล่าวใน
 นิราศว่า เวลา นั้นบิดา บวช มาได้ ๒๐ พรรษา ข้อ
 นี้ ส่อให้เห็น ว่า บิดา กับ มารดา เห็น จะ พวาก กัน ตั้ง
 แต่สุนทรภู่งยังเป็นเด็กเล็กทีเดียว และ น้องสาว ๒ คน
 นั้น ต่าง บิดา กับ สุนทรภู่ง ใน นิราศ กล่าวความ อีก
 ข้อ ๑ ว่า บิดา ที่ บวช อยู่ “เป็นฐานานุกรมประเทศอธิบดี
 จอมกษัตริย์ ไปรคปรานปรทาน นาม เจ้าอาราม
 อรัญชรรมรังษี” ทั้งนี้ สันนิษฐานว่า เห็น จะเป็น
 ฐานานุกรมของพระครู ธรรมรังษี เจ้าคณะ เมือง แกลง
 มิใช่ได้เป็น ตำแหน่ง พระครู เอง ที่ สุนทร ภู่ง ออก
 ไปหาบิดา บางที จะ คิด ออกไป บวช ด้วย เวลา นั้น
 อายุครบ อุปสมบท และ จะ ล้าง อัมมกมล ที่ ต้อง ถูก
 จำของ ด้วย ก็ เป็น ได้ แต่หาได้ บวช ไม่ เพราะไป
 อยู่ได้ หน้อย หนึ่ง ก็ ช่วย เป็น ใช้ ข้ำ อาการ แทบ ถึง
 ประดา ตาย รักษา พยาบาล กัน อยู่ กว่า เดือน จึง

หาย พอหาย ก็ กลับเข้า มา กรุงเทพฯ ในเดือน ๔
รวมเวลาที่ สุนทร ภู ออกไป เมือง แกลง คราว นั้นราว
๓ เดือน

เรื่องประวัติของ สุนทร ภู เมื่อ กลับจาก เมือง แกลง
แล้ว มีอยู่ในเรื่องนิราศพระบาท ว่ามาเปนมหาดเล็ก
พระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรส พระองค์ น้อย
ของ กรมพระราชวังหลัง ซึ่ง ทรงผนวช อยู่ ณ วัด
ระฆัง (๑) แต่ตัว สุนทร ภู อยู่ที่ พระราชวังหลัง แล
ได้หญิงชื่อจันทิที่เคยเกิดความนั้นเป็นภรรยา ทำนอง
เจ้าครอกข้างใน (ทองอยู่) ซึ่งเป็น พระอัครชายา
ของกรมพระราชวังหลัง จะยกประทาน ด้วยปรากฏ
ในนิราศ วัดเจ้าฟ้าว่า เมื่อ สุนทร ภู มีบุตร เจ้าครอก
ข้างในรับเข้าไปทรงเลี้ยงดู แต่เมื่อได้ นางจันทิเป็น
ภรรยาแล้ว อยู่ด้วยกันเป็น ประกติไม่เท่าใด เห็น

(๑) กล่าวกันว่า เพราะเป็นพระองค์เจ้าองค์แรกที่ประสูติ
แต่ประสูติฐานพระราชวงศ์นี้ จึงได้พระนามว่าปฐมวงศ์ แต่ทรง
ผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

จะเป็นเพราะ สุนทรภู่จับเป็นคนขี้เมาในตอนนั้น ถึง
ขี้เถาะ (พ.ศ. ๒๓๕๐) ภรรยาภิไธย สุนทรภู่
ได้แสดง ความไว้วางใจ หิราศ พระบาทว่า

“แสนอาลัยใจหายไม่วายห่วง
ทั้งคร คักคัก ช้ำ ระกำ ทรวง
เสียดาย ดวง จันทรา พงางาม
เจ้าคุณแค้นแสนโกรธพิโรธพี่
แต่เตือน ยี่ จน ย่างเข้าเตือนสาม
จน พระหน่อ สุริย์ วงศ์ ทรง พระนาม
จาก อาราม แรม ร้าง ทาง ก้นคาร
ด้วย เรียม รong มุลิกา เปน ข้ำบาท
จำ หิราศ ร้าง นุช สุข สงสาร
ตาม เสด็จ โขย แค้น แค้น ก้นคาร
ไป นมัสการ รอย บาท พระศาสดา” ทั้งนี้

เมื่อ สุนทรภู่ตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไป
พระพุทธรูปขาวที่แต่ง หิราศ ไม่ได้ลงเรือ ลำทรง
อาศรัยไปในเรือ มหากเล็กที่ตามเสด็จ ต้อง พาย

เรือไปเอง กล่าวความอันนี้ไว้ในนิราศเมื่อถึง
ท่าเรือว่า

“พระหน่อ สุริย์ วงศ์ ทรง ลึกชา
ชั้นศาลาไสรวง สรวง วารี ศรี
ข้าง พวกเร้าเฮฮา ลง วารี
แต่โดย คีใจ ตนด้วย พัน พาย
อูระ เรียมเกรียมม กรม อารมณ์ ร้อน
ระอา อ่อนอกใจ มิใคร่ หาย
แล คลึง วัง หน้าในตา พราย
หัวไหล่ ตาย ตั้ง ยอก ตลอด ตัว”

ครั้น ชื่น เค้น บก จะ เปน ด้วย สุนทรภูไปเมมา
เหล่า หรือ อย่างไร ถูก เขา แกล้ง ให้ ชื่น ชี คอ ช้าง
ตัว ย่อม มัน ที่ ต้อง ให้ นำไป ข้าง หน้า กล่าวไว้ใน
นิราศ ว่า

“ทั้งสอง ข้าง ท่าน วาง ล้วน ข้าง ตั้ง
ระยะหลัง มหาคเล็ก นน เหลือ หลาย
แต่ ตัว พัน จำเพาะ เปน เควาะ หั ร้าย
ต้อง ชื่น พลาย นำ ทาง ข้าง หน้า มัน

เพื่อนเขา แกล้ง ตบมือ กระทบ ฝัด
 ช้าง สบัก พลัดไปในไพรธัญชา
 ผงระหงาย คน ท้าย เขา คว่า ท้น
 ใจแม่จันเจียน จะไม่เห็นใจจริง
 นึก จะโชน จาก ช้าง ลง กลาง เดือน
 คึด อาย เพื่อนเขา จะเย้ย ว่าใจหญิง
 แต่ตึง เคี้ยว เวียนหน้าในตาวิง
 เขา ขอ พิง พาด ตัก มา ตาม ทาง ”

เมื่อไปพักอยู่ที่ริมบริเวณวัดพระพุทธบาท สุนทร
 ภู กล่าวในนิราศ ว่า ไปเที่ยว ทาง เขา ชาค พย
 (พระองค์) เจ้าสามเณร พระองค์ ๑ ^๕ ก็นพระกลดหัก
 ทองขวางเสกจะมาทางนั้น พิศเคราะห์ตามคักราชเห็น
 ว่าจะเป้นสมเด็จกรมพระปรมาหุชิตชิโนรส เพราะ
 เวลา ^๕ นั้น ทรงผนวช เป้น สามเณร อยู่แล้ว กล่าว
 ความอีกแห่ง หนึ่ง ว่า

“พอแรมค่ำ วัน ^๕ นั้น ท่าน พระคลัง
 หาบุญยังไป ฉลอง ศาลาลัย ”

คือ พระยาพระคลัง (ทุน) ซึ่งได้เป็นเจ้าพระยา
 รัตนธิเบศร์ ที่สมุหนายกในรัชกาลที่ ๒ หา
 นายบุญยังนายโรง ละคอนนอกที่มีชื่อเสียง และ
 เป็นผู้สร้างวัดละคอนทำในจังหวัดธนบุรีนั้น ไปเล่น
 ละคอนฉลองศาลาที่ท่านสร้างขึ้นใหม่ในลานพระ
 พุทธบาท อาครียเค้าเงื่อนที่มีทั้งโคกล่าวมา
 สันนิษฐานว่า หนังสือบทกลอนของสุนทรภู่ที่ปรากฏ
 อยู่ เป็นของแต่งในรัชกาลที่ ๑ เมื่อก่อนสุนทรภู่
 เข้ารับราชการ ๓ เรื่อง คือเรื่องโคบุตรเรื่อง ๑
 นิราศเมืองแกลงเรื่อง ๑ นิราศพระบาทเรื่อง ๑
 ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อสุนทรภู่เข้ารับราชการ
 แล้วเห็น จะไม่มีโอกาสไปทางไกล จึงไม่ปรากฏ
 แต่งนิราศเรื่องใดอีก จนตลอดรัชกาล

(๒) ตอนรับราชการ

เรื่องประวัติของสุนทรภู่ ตอนจะเข้ารับราชการ
ในรัชกาลที่ ๒ นั้น มีคำเล่ากันว่า เมื่อ
คราวเกิดทั้งบุตรสนเท่ห์กันชุมนุมใน พ.ศ. ๒๓๕๙
ที่กรมหมื่นศรีสุเรนทร ต้องถูกชำระนั้น สุนทรภู่
ก็ถูกสงสัยว่าเป็นผู้แต่งหนังสือทั้งด้วยคน ๑ ความ
ข้อนี้มีเค้าเงื่อนอยู่ในนิราศเมืองเพชรบุรี ซึ่งสุนทร
ภู่แต่งเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๓ กล่าวความย้อน
ขึ้นไปถึงเมื่อยังเป็นหนุ่มคนอง ว่าได้เคยหนีออก
ไปอยู่เมืองเพชร ไปชุมนุมชนนอนอยู่ในถ้ำเขา
หลวงหลายวัน แล้วไปอาศัยอยู่กับหม่อมขุนนาง
ในกรมพระราชวังหลัง ซึ่งออกไปตั้งทำนาอยู่
ที่เมืองเพชร เมื่อกรมพระราชวังหลังทิวงคตแล้ว
บางทีจะหนีไปในคราวที่ถูกสงสัยว่าแต่งหนังสือทั้ง
แต่บางทีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
จะได้ทอดพระเนตรเห็นจำนวนกลอนของสุนทรภู่ใน
เวลาสอบจำนวนหาตัวผู้แต่งหนังสือคราวนั้นเอง จึง

เลยทรงพระกรุณาโปรด ๔ ให้เอาตัวมารับราชการ
เป็น อาลักษณ์ มุขเหตุที่ สุนทรภู่ จะเข้า รับราชการ
หา ปรากฏ เรื่อง เป็น อย่างอื่นไม่

เมื่อ สุนทรภู่ได้เป็น อาลักษณ์แล้ว มีเรื่องเล่า
กัน มา ถึง ที่ สุนทรภู่ได้ทำความชอบในหน้าที่ ว่า
ในสมัยนั้น กำลัง ทรง พระราชนิพนธ์บท ละคอน เรื่อง
รามเกียรติ์ ถึง ตอน นางสีดาผูก คอ ตาย บท
พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๑ ซึ่ง เล่น ละคอน กัน มา
กล่าว บท นางสีดา ทรง เมื่อ จะ ผูก คอ ตาย ว่า

“เอา ภูเขา ผูก คอ ให้ มัน
แล้ว พัน กับ กิ่ง ไชโยใหญ่
หลัก เนตร จำง ปลงใจ
อรไทย ก็ โจน ลง มา”
ต่อ นี้ ถึง บท หนุมาน ว่า

“๑ บัด นั้น
วายุบุตร วุฒิไกรใจกล้า

ครั้นเห็น องค์ อัครกัลยา
 ผูก ศอโจน มา ก็ ตกใจ
 ตัว สั่น เพียง สั่น ชีวิต
 ร้อน จิตต์ คึง หึ่ง เพลิงไหม้
 โลก โผน โจน ลง ตรงไป
 คัวย กำลึง ว่องไว ทันทิ (เชิด)
 ครั้น ถึง จึง แก่ ภูษา ทรง
 ที่ ผูก ศอ องค์ พระลักษมี
 หย่อน ลง ยัง พื้น ปรุพี
 ชุน กระปี่ ก็ โจน ลง มา”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
 ว่า บท เก่า ทรง นี้ กว้า หนุมาน จะ เข้า ไป แก้ ได้ นาน
 นึก นาง สีดา จะ ต้อง ตาย เสีย แล้ว บท ที่ ทรง
 พระราชนิพนธ์ ใหม่ จึง คิด จะ ให้ หนุมาน เข้า แก้
 ได้ โดย รวด เร็ว แต่ง บท นาง สีดา ว่า

“จึง เอา ผ้า ผูก พัน กระสัน รัศ
 เกี้ยว กระหวัก ไว้ กับ กิ่ง ไสก ไผ่”

ต่อไปนี้เกิดจิตขึ้นว่า จะ แต่ง บท อนุমান อย่างไรให้
แก่ นาง สีดา ได้ โดยเร็ว เหล่า กวี ซึ่งเป็นที่ ทรง
ปรักษา ไม่มีใคร สามารถ จะ แต่ง บท ให้ พอ พระ
ราชหฤทัยได้ จึง ทรง ลอง คำ รส ตั้ง ให้ สุนทรภู่ แต่ง
สุนทรภู่ แต่ง ต่อไป ว่า

“ชาย หนึ่ง ผูก คอ อรไทย

แล้ว ทอด องค์ ลงไป จะ ให้ ตาย

บัดนั้น วาญบุตร แก่ ได้ ตั้งใจ หมายถึง” ทั้ง นี้

ก็ชอบ พระราชหฤทัย ทรง ยก ย่อง ความ ฉลาด ของ
สุนทรภู่ คราว นี้ ครั้ง ๑ ด้วย การ ทรง พระราช
นิพนธ์ บท ละคอน ใน รัชกาล ที่ ๒ นั้น เล่า กัน มา ว่า เมื่อ
ทรง พระราชนิพนธ์ บท ขึ้น แล้ว ให้ เอา บท ไป ช้อน
ละคอน เสีย ก่อน ถ้า บท ยัง ชัด กับ กระบวน เล่น
ละคอน ก็ ต้อง แกะไซ่ บท ไป จนกว่า ละคอน จะ เล่น
ได้ สดวก จึง เอา เป็น ใช้ ได้ บท ที่ สุนทรภู่ แต่ง
ถวาย ครั้ง นั้น เข้า กับ กระบวน เล่น ได้ สดวก ก็ ด้วย
จึง ได้ ไป รด ฯ

อีก ครัง ๑ เล่า กัน มาว่า เมื่อ แต่ง บท เรื่อง
 รามเกียรติ์ ต่อ มา ถึง ตอน คัก ลีบ ขุน ลีบรรท ทรง
 พระราชนิพนธ์ บท ชม รถ ทศกัณฐ์ ว่า

๑ “ รถมิ่ง

บุษบก บัลลังก์ ตั้ง ตระหง่าน
 กว้างยาวใหญ่เท่าเขา จักรวาท
 ยอดเยี่ยมเทียมวิมานเมืองแมน
 คุม วง กง หัน เปน คว้น คว้าง
 เทียม สิงห์ วัง วาง ข้าง สะแสด
 สารถี ชี ขยับ เข้า คง แคน

พื้นแผ่นดิน กระเด็นไป เปน จุณ ”

ทรง พระราชนิพนธ์ มา ได้ เพียง นี้ ทรงนึก ความ ที่
 จะ ต่อ ไป อย่างไร ให้ สมกับ เปน รถ ใหญ่ โต ถึง ปาน นั้น
 ยัง ไม่ ออก จึง มี รับสั่ง ให้ สุนทรภู่ ต่อ สุนทรภู่ ต่อ ว่า

“ นที ตี ฟอง นอง ระลอก

คลื่น กระฉอก กระฉอน ชล ค่น ชุ่น

เขา พระ เมรุ เอน เอียง อ่อน ลม น

อนนต์ หนูนาคิน คาล สัทธาน สเทือน

ทวยหาญให้ร้องก้อง กัมปนาท

สุธาวาสไหว หวน^๖ ล้น^๖ เลือน

บด บัง สุริยัน ตวัน เคือน

คลาศเคลือน จัตุรงค์ ทรง มา ”

เล่ากันว่าโปรคนิก แต่นั้น ก็ทรง นัย สุนทรภู์เป็น
กวีที่ทรง ปรัชญา ด้วย อีกคน ๑ ทรง ตั้ง เป็น ที่ ชุน
สุนทรโวหารใน กรม พระอาลักษณ์ พระราชทาน
ที่ให้ปลุกเรือนอยู่ที่ใต้ท่าช้าง (๑) และมี ตำแหน่ง
เผ่าฯ เป็นนิฯ แม้เวลาเสด็จประพาสก็โปรดฯ ให้
ลงเรือ พระที่นั่ง เป็น พนักงาน อ่าน เขียน ใน เวลา ทรง
พระ ราชนิพนธ์ บท กลอน (๒)

แต่การที่สุนทรภู์ได้เป็นขุนนางและได้ มีตำแหน่ง
รับราชการใกล้ชิดกับ พระองค์ เช่นนั้น ไม่สามารถ

(๑) ความข้อนักกล่าวไว้ในนิราศเมืองสุพรรณ.

(๒) ความข้อนักกล่าวไว้ในนิราศภูเขาทอง

จะคุมความทุกข์ยากได้ทีเดียว เหตุด้วย สุนทร
 ภูยังเสพยาสุราไม่ทั้งได้ เมื่อเป็นขุนสุนทรโหวาร
 แล้ว ครึ่งหนึ่งกำลังเมาสุราไปหา มารดา มารดา
 ว่ากล่าวกลับ ชูเขี้ยวมารดา ขณะนั้นมีญาติผู้ใหญ่
 จะเป่นลุงหรือน้าคนหนึ่ง เข้าไปห้ามปราม สุนทร
 ภูทุบตีเอาขาดเจ็บถึงสาหัส เขาทุลเกด้าฯ ถวาย
 ฎีกา ก็ ถูก ถรว มีรับสั่งให้เอาตัวไปจำไว้ณคุก
 เรื่องสุนทรภู่ติดคุกมีเค้าเงื่อนปรากฏแต่งไว้ในเสภา
 พรรณา ถึง ลักษณะ ติด คุก ตอนเมื่อพลายงามจะ
 ขอ อยู่ใน คุก กับ ขุนแผนว่า

“ขุนแผนว่า จะ อยู่ คุกไม่ได้

ใน คุกใหญ่ ยาก แค่นั้ มันแสน เขี้ยว

เหมือน กับ อยู่ ใน นรก ตก ทัง เปน

ไม่ว่าง เว้นโทษ ทัดที่ สัก วันเลย

แต่ พ่อ นี้ ท่าน เจ้ากรม ยมราช

อนุญาตให้ อยู่ ทับ ใน หีบฝอย

คน ทงหลาย นาย มุข ก็ คำนเคย

เขา ละเลย พ่อไม่ ต้อง ถูก ของ จำ”

นี่คำเล่า กัน มาอีก ข้อ ๑ ว่า สุนทรภู่เริ่ม
แต่งหนังสือเรื่อง พระอภัยมณี เมื่อ อยู่ในคุก คราวนั้น
ข้อนี้ก็เห็น จะจริง มีเค้าเงื่อนอยู่ในเสภา ตอนที่
สุนทรภู่แต่งว่าถึง ชนแผน ตัดคุกนั้น ว่า

“อยู่แปะแปะเล่าเล่า ก็จน พันกำลัง
อุสาห์หนึ่ง ทำการ สาน กระจก
ให้นางแก้ว ภิริยา ช่วย ทารัก
ชนแผน ถัก ขอบ รัศ กระจก หวาย
ใบ ละคร ทาคาได้ โดย ง่าย คาย
แขวนไว้ ขาย ทั้ง เรือน ออก เกลื่อนไป”

สุนทรภู่คงคิด แต่งหนังสือเรื่อง พระอภัยมณี ขึ้น ขาย
ผีปากเลียง ตัวในเวลา ที่ติดคุก อยู่ อัน ประเพณี
แต่ง หนังสือ ขาย ใน สมัย เมือง ยัง ไม่ใช้ การ พิมพ์ นั้น
เมื่อ แต่ง ขึ้น แล้ว ใคร หยาก จะ อ่าน ก็ มา ขอ ลอก เอา
ไป ผู้แต่ง คิด เอา ค่า แต่ง ตาม แต่ ผู้ ต้องการ อ่าน
จะ ยอม ให้ ผู้มี ชื่อ เลียง เช่น สุนทรภู่ ก็ เห็น จะ ได้ ค่า
แต่ง แกร่ง อยู่ ประเพณี ที่ กล่าว มา นี้ เปน ทาง หากิน
ของ พวก กวี ที่ ชัก สัน มา ช้านาน คุณ พุ่ม ธิคา พระยา

ราชมนตรี (ภู) ยังแต่ง กลอนขาย มา จนถึง ต้น
รัชกาลที่ ๕ บอกไว้ในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ
ที่ คุณ พุ่มแต่ง

สุนทรภู่จะ ตีตก อยู่ ช้านานเท่าใด มิได้ ปรากฏ
เล่า กัน แต่ถึงเหตุที่ จะพ้นโทษ ว่า พระบาท สมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง พระราชนิพนธ์ บท
ละคร เรื่องใด เรื่องหนึ่ง เกิด ตักขก ไม่มีผู้ใด จะ
ต่อให้ พอ พระราชฤทัยได้ จึง มีรับสั่งให้ ไปเบิก
ตัว สุนทรภู่ มาจากคุก สุนทรภู่ ต่อกลอน ได้ดัง พระ
ราชประสงค์ ก็ทรง พระกรุณาโปรดฯ ให้ พ้นโทษ
กลับมารับราชการตามเดิม มา ถึงตอนปลายรัชกาล
พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้
สุนทรภู่ เปน ครู สอน หนังสือ ถวาย พระเจ้า ลูก ยา เสด
เจ้าฟ้าอาภรณ์ สุนทรภู่ แต่งกลอน เรื่อง สวัสดิรักษา
ถวาย เจ้าฟ้า อาภรณ์ ขึ้น ต้นว่า

“สุนทร ทำคำ สวัสดิรักษา

ถวาย พระหน่อ บพิตร อิศรา

ตาม พระ บาท เสด็จ ให้เพิ่มพูล”

แล กล่าวในกลอน ตอน ปลาย เมื่อ ก่อน ขบว่า

“ขอ พระองค์ จง จำไว้ สำเนียง

ทั้ง นี้เรียก เรื่อง สวัสดิรักษา

สำหรับองค์ พงศ์ ฤษฏ์ วิชา

ให้ ผ่อง ภาสกร สวัสดิ วิชา

บทโบราณ ท่าน ทำ เป็น คำฉันท์

แต่คน นั้น มิใคร่ แจ่ม แดลงไซ

จึง กล่าว กลับ ชับซ้อน เป็น กลอนไว้

หวัง จะให้ เจน จำได้ ชำนาญ

สนอง คุณ มุลิกา สัพพัญญู

ให้ สูง ศักดิ์ สืบ สมบัติพิสดาร

แม้ ผิดเพี้ยน เปลี่ยน เรื่อง เบื้องโบราณ

ขอ ประทาน อภัยโทษได้ โปรดเอย” ทั้งนี้

ใน บท เสภา เรื่อง ชุนช้าง ชุนแผน (๑) มีจำนวน
สุนทรภู์ แต่ง ตอนหนึ่ง ตั้งแต่ ปลายงาม เกิดไปจน

(๑) ฉบับหอพระสมุด ฯ เล่ม ๒ ตอนที่ ๒๔

พลายงาม ถวาย ตัวเป็น มหาคเล็ก ลำนวน ตั้งใจ
 ประจง แต่งดี หนักหนา บทเสภาตอน นี้ สันนิษฐาน
 ว่า เห็น จะ แต่งใน รัชกาล ที่ ๒ ด้วย กล่าว ความตอน
 พลายงาม อยู่กับ จมื่น ศรี ว่า

“ ครา นั้น พลายงาม ทราบสวาท
 แหลม นลาค เลข ผา ขันญา ขยัน
 อยู่บ้าน ท่าน ห่มนศรี ยินดี ครัน
 ทุก คืน วัน ตามหลัง เข้า วังใน
 เอย เข้า เฝ้า เจ้า ก็ ยัง ไม่ คัด
 คอย ฟัง ตรัส ตรึกตรา อชฌาสัย
 คอย รู้ กิจ ผิด ชอบรอบ คอย ไป
 ด้วย มิได้ คบ เพื่อน เทียว เชื้อน แช ”

ต่อ มา อีก แห่ง ๑ กล่าว ถึง บท ส้มเตี๊ยะ พระพันวสา ว่า

“ ครา นั้น ส้มเตี๊ยะ พระพันวสา
 เหลือบ เห็น หน้า พลายงาม ความ สงสาร
 จะ ออก พระโอรส ไป รค ชุน แฉน แส่น สัก ทาน
 แต่ กรรม นั้น ย็น ตาล คล พระทัย

ให้เคลิ้ม พระองค์ ทรง กลอน ละคอน นอก

นึกไม่ออก เวียนวงให้หลงไหล

ลืมน ประภาษ ราชกิจ ที่คิดไว้

กลับ เข้าใน แทนที่ ศรีไสยา ฯ”

เรื่องประวัติตอน เมื่อสุนทรภู่เป็นกวี ที่ทรงปรีชา
ยังมีเรื่องเกิดเล่ากันมา อีกหลายอย่าง เรื่อง ๑ ว่า
สุนทรภู่เคยว่า สำนวนกลอนที่จะแต่งให้ เป็น คำปาก
ตลาด นั้น ต้องเป็นไพร่เช่น ตัวถึง จะแต่งได้ บ่ง
ความว่า ถ้าเป็นเจ้า นาย ก็แต่งไม่ได้ ความนี้
ทราบ ถึง พระ กรรณ พระบาท สมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย จึง ทรงพระราชนิพนธ์ บท ละคอน
เรื่องไกรทอง เพื่อพิสูจน์ให้ปรากฏว่า ถึงเจ้านาย
จะ ทรงแต่ง กลอน ให้เป็น คำ ปาก ตลาด ก็ อาจ ทรง
ได้ อีกเรื่อง ๑ เล่ากันว่า เมื่อ ทรงพระราชนิพนธ์
บท ละคอน เรื่อง อิเหนา ทรง แต่ง ตอน นาง ขุนยา
เล่น ชาร เมื่อ ท้าว ตาหาไปใช้ บล พระราชทาน
ไปให้ พระบาท สมเด็จพระ ๑ พระ หนึ่ง เกลาเจ้า อยู่หัว

เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าสุทนต์มณี กรมหมื่น
 เจษฎา บดินทร์ ทรงแต่ง เมื่อ ทรงแต่งแล้ว ถึง วัน
 จะ อ่าน ถวาย ตัว พระบาท สมเด็จพระที่นั่งเกล้า
 เจ้า อยู่หัว มี รับสั่ง ว่า สุนทรภู่ อ่าน ตรวจ ดู เสีย
 ก่อน สุนทรภู่ อ่าน แล้ว กราบ ทูล ว่า เห็น คดี อยู่ แล้ว
 ครั้น เสด็จ ออก เมื่อ ไป รอค ๑ ให้ อ่าน ต่อ หน้า กวี ที่ ทรง
 ปรีกษา พร้อม กัน ถึง บท แห่ง หนึ่ง ว่า

“น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัว

ปลาแหวก กอ บัว อยู่ ไหว ไหว (๑)”

สุนทร ภู่ ตี ว่า ยัง ไม่ คดี ขอ แก้ เป็น

“น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา

ว่ายแหวก ปรุมาอยู่ ไหว ไหว”

ไป รอค ตาม ที่ สุนทร ภู่ แก้ พอ เสด็จ ขึ้น แล้ว พระ
 บาท สมเด็จพระที่นั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว ก็ กริ้ว ดำรัส

(๑) ความวรรคหลังมักกล่าวกันว่า “ว่ายแหวก กอ บัว อยู่
 ไหว ไหว” ข้าพเจ้าเห็นว่าคงเป็นคำ “ปลา” มิใช่ “ว่าย”

ว่าเมื่อขอให้ตรวจทำไมจึงไม่แก้ไข แกล้งนิ่ง
 เอาไว้ตีหักหน้าเล่นกลางคน เป็นเรื่องที่ทรง
 ชักเคือง สุนทรภู์ ครัง ๑ อีก ครัง ๑ รัชสั่งให้
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่ง
 บทละครเรื่อง สังข์ทอง ตอนท้าวสามนต์จะให้
 ลูกสาวเลือกคู่ ทรงแต่งคำปรารภของท้าวสามนต์ว่า
 “จำจะปลุกฝังเสียยิ่งแล้ว

ให้ลูกแก้วสม มาดปราณนา”

ครั้นถึงเวลาอ่านถวาย สุนทรภู์ถามขึ้นว่า “ลูก
 ปราณนาอะไร” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวต้องทรงแก้ว่า

“ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา”

ทรงชักเคือง สุนทรภู์ว่า แกล้งปรามาท อีก ครัง ๑
 แต่เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงมีหนังสือต่อ สุนทรภู์มา จนตลอดรัชกาลที่ ๒

ในระบะที่ สุนทรภู์รับราชการอยู่เมื่อรัชกาลที่ ๒
 นั้น มีบุตร ๒ คน บุตรคนใหญ่ชื่อ พัด คูเหมื่อน

ภรรยาคนที่ชื่อจันจะเป็นมารดา ต่อมาสุนทรภู่ได้
ภรรยาอีกคนหนึ่งชื่อ นิ่ม เป็นสาวบางกรวย มีบุตร
ด้วยกันชื่อตาบ (๑) จะเป็นด้วยเหตุที่ได้ภรรยาใหม่
หรือด้วยเหตุอื่นอย่างใด อย่างหนึ่ง ภรรยาที่ชื่อ
จันลงปลาย อย่างกัน กับสุนทรภู่ แล้วไปมีสามีใหม่
ความชื่อนี้ สุนทรภู่ว่าไว้ในนิราศเมืองสุพรรณเป็น
โคลง ๒ บทว่า

๑ ยลย่านบ้านบุตง	ตี่ชัน
ชุกคึกเคยชมจันทร์	แจ่มฟ้า
ยามยากหากปันกัน	กินชีก นลิกแฮ
มีคู่ชูชันหน้า	นุชปลื้มลิ้มเค็ม ฯ
๑ เลี้ยกายสายสวาทไธ	อาวรรณ
รักพี่มีโทษกรณ	กับน้อง
จำจากพราภพลัดสมร	เส่มอซีฟ เรียมเอย
เลี้ยนุชตุจทรวงต้อง	แตกฟ้าผ่าสลาย ฯ

(๑) นายพัดกับนายตาบอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ทั้ง ๒ คน
นายตาบเป็นกวีตามบิดา มีสำนวนแต่งเพลงยาวปรากฏอยู่

ส่วนภรรยาคนที่ชื่อ นิ่ม นั้น พอ มีบุตรได้ไม่ช้า
ก็ตาย เจ้าครอกข้างใน ฯ จึงรับบุตรสุนทรภูไป
เลี้ยงไว้ ใน พระราชวัง หลัง ทั้ง ๒ คน นอก จาก
ภรรยาชื่อจีนกับชื่อนิ่ม ๒ คนที่กล่าวมาแล้ว สุนทร
ภู ยังมีคู่รัก ๑ ชื่อไว้ ใน นิราศ อีกหลาย คน ว่า
เป็นภรรยาข้าง เปนชู้ข้าง แต่มิได้ปรากฏว่า อยู่
กับใคร ยืดยาว ลัก คนเดียว

(๓) ตอน ออกบวช

สุนทรภูตั้งแต่เยาว์ มายังไม่ได้บวชจนตลอดรัชกาล
ที่ ๒ พอถึงรัชกาลที่ ๓ ก็ ออกบวช เหตุที่ จะบวช
นั้นเล่ากันว่าเพราะหวาดหวั่นเกรง พระ ราชอาญา
ด้วย เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรง ชัก เคียง แต่ รัชกาล ก่อน แต่ ชื่อนิ่ม เมื่อ
พิจารณาเห็น ตาม คำ ที่ สุนทร ภู กล่าว ไว้ ใน นิราศ
ภูเขาทอง ว่า

“ถึง สามโคกโคก ถวิล ถึง ปีนเกล้า

พระพุทธรเจ้า บำรุง ^{ซึ่ง} กรุงศรี

ประทาน นาม สามโคก เปนเมือง ตร

ชื่อ ประทุมธานี เพราะ มีบัว

ไ้ พระคุณ สุนัข ^ลบไม่กลับ หลัง

แต่ ^{ชื่อ} ^{ตั้ง} ^{ยัง} อยู่ เขา ^{รู้} ทิว

แต่เรา ^{นี้} ^{ที่} สุนทร ^ประทาน ^{ตัว}

ไม่ รอค ^{ชั่ว} เช่น สามโคก ยิ่งโคกใจ

สิ้น ^{แผ่น} ^{ดิน} ^{สิ้น} นาม ตาม ^{เส} ^ก ^จ

ต้อง เทียบ เตรี ^จ ^{เตรี} ^{หา} ^{ที่} ^{อา} ^{คร} ^ร ^ย ^ย”

คำ ของ สุนทร ภู ^{ที่} ^{กล่า} ^ว ^{ตรง} ^{นี้} ^{ที่} ^ป ^{ระ} ^ห ^น ^{ึง} ^ว ^า ^{ถึง} ^ร [ั] ^ช ⁻

กาล ^{ที่} ^๓ ^{ถูก} ^ถ ^อ ^ค ^อ ^อ ^ก ^{จาก} ^{ที่} ^ช ^น ^ส [ุ] ^น ^ท ^ร ^ว ^า ^ห ^า ^ร ^{นำ}

จะ ^{เป} ^น ^{เช} ^น ^น ^น ^จ ^{ริง} ^{คน} ^ท ^{ัง} ^ห ^ล ^า ^ย ^จ ^{ึง} ^ไ [้] ^ร [ี] ^เ ^ย ^ก ^ก ^{ัน} ^ว ^า

“สุนทร ภู” ^{เห็น} ^{จะ} ^{มี} ^{เห} ^{ตุ} ^อ ^ย ^{าง} ^ไ ^ค ^อ ^ย ^{าง} ^ห ^น ^{ึง} ^{ให้}

ต้อง ^{ถูก} ^ถ ^อ ^ค ^{จาก} ^บ ^ร ^ร ^ท ^า ^ค ^ก ^ก ^{แล้ว} ^{จึง} ^อ ^อ ^ก ^บ ^ว ^ช ^{ถ้า}

เวลา ^บ ^ว ^ช ^{ยัง} ^{เป} ^น ^ช ^น ^น ^{าง} ^{คง} ^{จะ} ^ไ [้] ^ร ^{ับ} ^พ ^ร ^ะ ^ร ^า ^ฐ ^ป ^ถ ^{ัม} ^ภ

ไหน ^{จะ} ^อ ^น ^า ^ถ ^า ^ก ^{ัง} ^ป ^ร ^า ^ก ^ฏ ^{ใน} ^{เร} ^{ื่อ} ^ง ^ป ^{ระ} ^ว [ิ] ^{ติ} ^{อีก}

ประการ ๑ ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อคราวแต่ง จารึก
วัด พระเชตุพน ฯ มีแต่ง กลอนเพลงยาว กลบท
เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงเสาะหา กวีที่ชำนาญกลอน แม้ จนมหาค
เลกเลวก็ได้ มีชื่อแต่ง ถวาย สุนทร ภูเป็น กวี
คนสำคัญมาแต่ ก่อน เหตุใดจึงมิได้ ปรากฏชื่อ
ว่า แต่ง จารึก อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่งในคราว นั้น ชื่อ
นี้ก็ ส่อให้เห็น ว่า คงเป็นผู้ต้องตำหนิติโทษ ทรง
รังเกียจในรัชกาลที่ ๓ เห็น สัมกับ ความที่ กล่าวใน
กลอน จึงเข้าใจว่า ถูก ถอด

ความจริงในเรื่อง ที่ สุนทร ภู ออกบวช เห็นจะเป็น
ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะยังไม่ได้ บวชพระตาม
ประเพณีนิยมประการ ๑ อีกประการ ๑ สุนทร ภู
วิวาทกับญาติ เข้ากับใครไม่ติด มีภรรยา ก็อยู่ด้วย
กันไม่ยัด เป็น คน ตัว คนเดียว อยู่แต่ กับ บุตร มา
แต่ใน รัชกาลที่ ๒ ชื่อ นี้ สังเกตได้ ด้วยในนิราศ
ของ สุนทร ภู เมื่อ กล่าว ถึง ญาติ เมื่อใด คง เป็น

คำโกรธแค้นว่า พึงพาไม่ได้ กล่าวถึง ภรรยา
และ คู่รักก็มักปรากฏว่า อยู่ด้วยกันได้ ไม่แยก ครั้น
เมื่อ มา ถูก ถอดในรัชกาลที่ ๓ เจ้า นาย และ
ผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็ ไม่มี พระองค์ ไท และ ท่าน ผู้ ไท
กล้า ชุบเลี้ยง เกื้อหนุนโดย เบ็ดเตล็ด ด้วย เกรง จะ
เป็นผ้า ผืน พระ ราชนิยมในพระบาท สมเด็จพระ ๑ พระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม่เจ้าฟ้า อาภรณ์ ซึ่ง เป็น คิษย์
ก็ต้อง ทำ เพิกเฉย มีนตึง สุนทร ภูได้ กล่าว ความ
ข้อนี้ ไว้ ในเพลงยาว(๑) ว่า

“ สิ้นแผ่นดิน สิ้นบุญของ สุนทร

ฟ้าอาภรณ์แปลกพักตร์อาลักษณ์เดิม ” ทั้งนี้

สุนทร ภู ตก ยาก สิ้น คิศ จึง ออก ขวช ด้วย เห็น
ว่า พระบาท สมเด็จพระ ๑ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
เคารพ ต่อ สังฆ์มาก ถ้า ขวช เป็น พระใคร จะ
อุปถัมภ์ ก็ เห็น จะไม่ ทรง ตีเตียน ความที่ สุนทร ภู
คานนี้ก็ มี มูล ด้วย ปรากฏในเพลงยาว นั้น ว่า เมื่อ

(๑) คือ เพลงยาวถวายโอวาทเจ้าฟ้ากลาง เจ้าฟ้าปั่ว

สุนทร ภู บวชแล้ว พอถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒
 เจ้าฟ้า กุณฑลทิพยวดี ก็ทรง ฝาก เจ้าฟ้า กลาง (คือ
 สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์) กับ
 เจ้าฟ้า ป๊อ พระโอรส พระองค์น้อย เวลานั้น พระ
 ชันษาได้ ๑๑ ปี พระองค์หนึ่ง ๘ ปี พระองค์หนึ่ง ให้
 เปน คิษย์ สุนทร ภู เหมือน อย่าง เจ้าฟ้า อาภรณ์
 พระโอรส พระองค์ใหญ่ได้เคย เปน คิษย์ มาใน รัช-
 กาล ก่อน แล้วทรง ส่งเสียบ อุปการะ ต่อ มาใน ชัน
 นั้น มี คำ สุนทร ภู ได้ กล่าวไว้ ใน เพลงยาว ว่า

“เคย นิน ของ สอง พระองค์ ส่ง ถวาย

มิได้ วาย เว้น หน้า ทาน ข้ำ หลวง ” ทั้ง นี้

สุนทร ภู เห็นจะ บวช เมื่อราว ปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ เวลา
 นั้น อายุ ได้ ๔๑ ปี แรก บวช อยู่ ที่ วัด ราชบูรณ
 อยู่ ได้ ๓ พรรษา มี อภิภรณ์ เกิด ขึ้น (กล่าว กัน เปน
 ความ สงสัย ว่า จะ เปน ด้วย สุนทร ภู ต้องหา ว่า เสพ

สุรา เพราะวิสัยของสุนทรภู่นั้น เวลาจะแต่ง
กลอน ถ้ามีฤทธิสุราเป็นเชื้อ อยู่แล้วแต่งคล่อง นัก
นิยว่า ถ้ามีฤทธิสุรา พอเหมาะแล้ว อาจจะคิดกลอน
ทันบอกให้เสมียนเขียน ต่อ กัน ถึง ๒ คน (ทั้งนี้)
เพราะอิทธิพลเกิดขึ้น ครั้นนั้น สุนทรภู์ถูก บัพพาช-
นียกรรมจับได้ ให้ ไปเสียดจากราชบุรณ เกินคิด
จะออกไป อยู่เสียดตามหัวเมือง จึงแต่งเพลงยาว
นั้น มีคำคร่ำครวญและ ถวายโอวาท แต่งเพราะ
ที่หลายแห่ง แห่งหนึ่งว่า

“นิจจาเอ๋ยเคย รong ลอของบาท
ไปรด ประภาสไฟเราเสนาะเสียด
แสนละม่อม น้อม พระองค์ ดำรง เรียง
ตั้ง เคือนเคียงแข่ง คู่กับสุริยา
จง อยู่ทีศรี สวัสดิ์ พิพัฒน์ ผล
ให้ พระชนม์ ยง ยืน หมั่น พรรณา
ไต่ สืบ วงศ์ พงศ์ มกุฏ อวยงยา
บำรุง ราชภูริ สาสนา ถึง ห้าพัน
เหมือน สององค์ ทรง นาม พระราม ฤทธิ

เปน ปีน ปัก ปก เกศ ทุก เขตร์ ชันท์
 ประจามิตร คิค ร้าย วาย ชีวัน
 เสวย ชัน ฉัตร เณลิม เปน เจริม จอม
 จะ ไป จาก ฝาก ส้มเค็ญ พระเชษฐา
 จง รัก พระอนุชา อุตล้าห์ ถนอม
 พระองค์ นอย คอย ประนต นึ่ง อค ออม
 ทูลกระหม่อม ครอบครอง กัน สององค์ ”

ใน คำโอวาท ที่ ถวาย แห่งหนึ่ง ว่า

“ อิน อ้อย ตาล หวาน ล้นแล้ว ล้น ซาก

แต่ ลม ปาก หวาน หู ไม่ รู้ หาย

แม่ เจ็บ อิน ห่ม แสน จะ แคลน คลาย

เจ็บ จน ตาย นัน เพราะ เหน็บ ให้ เจ็บ ใจ ”

อีก แห่งหนึ่ง ว่า

“ จั๊ ให้ มน คิน หมายถึง วาย วอด

ช่วยให้ รอด รัก ให้ ชิค พิสมัย

ตัด ให้ ขาค ปราถนา หา สิ่งใด

เพียร จน ได้ สัมประสงค์ แล้ว คง ดี ”

อีกแห่งหนึ่ง ว่า

“อัน ข้าไทย ได้ พัง เขา จึง รัก

แม่ ถอย คักค สัน อำนาจ วิชา

เขา หน่าย หิน มิได้ อยู่ คู่ ชีว

แต่ วิชชา ช่วย กาย จน วาย ปราน ” ^๕ ดังนั้น

สุนทร ภู ออก จาก วัด ราชบูรณ ไป คราวนี้ กลับ
แต่ง นิราศ อีก คือ นิราศ ภูเขาทอง เห็น จะ แต่ง
เมื่อ ปี ชาล พ.ศ. ๒๓๗๓ เมื่อ ออกเรือไป กล่าว
ความถึงเรื่องที่จะต้องไปจาก วัดราชบูรณ ว่า

“โอ้อาวาส ราชบูรณ พระวิหาร

แต่ ^๕ นาน นัย ทิว่า จะ มา เห็น

หวนรำลึก นึก น้า น้าตา กระเด็น

เพราะ ชุก เขียว คน พาล ทำ ราน ทาง

จะ ยก หีบ ขิย ตี เปน ที่ ^๕ ตั้ง

ก็ใช้ ถึง แทน ลัก เห็น ชัก ขวาง

จึง จำ ล้อ อาวาส นิราศ ร้าง

มา อ้าง ร้าง วิญญา ใน ตำคร ”

ในนิราศนี้ กล่าว ความ ตอนเมื่อ ผ่าน พระบรม
มหาราชวัง ครวญถึง พระบาทสมเด็จพระ ๑ พระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ว่าก็นึก น่า สงสาร ผู้ที่ได้
อ่าน มัก จำ กันได้ ไทຍ มาก ว่า

“ถึง หน้าวัง ดัง หึงใจ จะ ชาค
คิด ถึงบาท ขพิตร อิศร
ไธ ผ่านเกล้าเจ้า ประคุณ ของ สุนทร
แต่ปาง ก่อนเคย เฝ้า ทุก เข้าเย็น
พระ นิพพาน ปาน ประหนึ่ง คัณษะ ชาค
ทวยไร ญาติ ยาก แค้น ถึง แส่นเชิญ
ทั้งโรค ซ้ำ กรรม วิบัติ มา ชักเป็น
ไม่เล็ง เห็น ที่ ชึ่ง จะ พังพา
จึง สร้าง พรต อุทิศ สัก ส่วน บุญ ถวาย
ประพฤติ ฝ่าย สมณะ พระ วิสสา
เป็น สิ่งของ ฉลอง คุณ มุลิกา
ขอเป็น ข้า เคียง บาท ทุก ชาติไป
ถึง หน้า แพร แลเห็น เรือ ที่นั่ง

คิค ถึง ครึ่งก่อน มา น้ำตาไหล
 เคย หมอบ รั้งกับพระ จมื่นไวย
 แล้ว ลงในเรือที่ นั่ง บัดลึงก์ทอง
 พระ ทรงแต่ง แปลง บัท พจนาท
 เคย รั้งราชโองการ อ่าน ตลอด
 จน ภาจุน สิ้นแม่น้ำ แล ลำคลอง
 มิได้ ของ เคียง ชัก พระหัตถา
 เคย หมอบ ไกล ได้ กลืน สุกนธ ตรีผล
 ละของ อบ รส รื่น ชื่น นาสา
 สิ้นแผ่นดิน สิ้น กลืน สุกนธ
 วาสนา เรา ก็ สิ้น กลืน สุกนธ

เมื่อ ถึง เมือง ปทุมธานี ครวญ อีกแห่งหนึ่ง ว่า

“ สิ้นแผ่นดิน สิ้น นาม ตามเสด็จ
 ต้อง เทียว เจริญ เตรี หาทิ อาศรัย
 แม้ กำเนิด เกิด ประสพ ภพใดใด
 ขอให้ ได้ เปน ข้า ผัว หูลี

สิ้น แผ่นดิน ขอให้ สิ้น ชีวิต บ้าง

อย่า รุ้ ร้าง บงกชยทศรี

เหลือ อาลัยใจ กรม รัตน ทวี

ทุก วันนี้ ชั่ง ตาย ทรง กาย มา”

ตอน ผ่าน หน้าโรง เหล้า สุนทร ภู่งกล่าวถึงเรื่อง
เสพย์ สุรา ก็ ว่า ดี ว่า

“ถึงโรงเหล้า เตา กลับวันโขมง

มี คัน โพง ผูก สายไว้ ปลายเสา

ไ้ ขาป กรรม น้ำ นรก เจียว ออกเรา

ให้ มัวเมา เหมือน หิ้ง บ้า เปน หน้า อาย

ทำ บุญ บวช ตรวจ น้ำ ขอ สำ เร็จ

พระสรวเพชฌัญ โพิณญาณ ประมาณ หมาย

ถึง สุรา พาร อดไม่ อดควาย

ไม่ ไกล ทราย แก่ ลัง เมิน จัน เกินไป”

สุนทร ภู่งไป พระนคร ครี อยุธา คราวนี้ บุตรชาย
คนที่ ชื่อ พัด ยัง เปน เด็ก ไป ค้วย แต่ ภรรยา เห็น

จะร้างกันเสียแต่เมื่อก่อนบวชหมดแล้ว เมื่อสุนทรภู่
กล่าวกลอนชมทุ่ง ในตอนเรือลัดไปทางเชียงราก
น้อย ว่า

“ถึงตัวเราเล่า ถ้าหาก มีโยมหญิง

ไหน จะนั่ง คตาย อาย ขบผา

คง จะใช้ ให้ คิษย์ ที่ ติด มา

อุตล้าห์ หาเอา ไป ฝาก ตาม ยาก จน

นี้ จนใจไม่มีเท่า ช่เล็บ

ช่เกี้ยวเกี้ยวเลยทาง มา กลาง หน”

เมื่อขึ้นไปถึงกรุง ฯ เวลานั้นพระยาไชยวิชิต(เผือก)
ซึ่งเคย เปนพระนายไว้อยู่เมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้เปน
ผู้รักษากรุง ฯ แต่สุนทรภู่กระดากไม่แหว่ไปหา
กล่าวในนิราศว่า

“มาทาง ทำ หน้า จวน จอม ผู้ รัง

คิด ถึง ครอง ก่อน มา น้ำตาไหล

จะ แหว่ หา ถ้า ท่าน เหมือน เมื่อ เปน ไวย

ก็ จะ ได้ รับ นิมนต์ ชน บณ จวน

แต่ ยาม ยาก หาก ว่า ถ้า ท่าน แผลก

อก มิแตกเสีย หรือเราเขา จะ สรวล
เหมือนเข็ญใจไผ่ สูงไม่สมควร
จะ ต้อง ม้วนหน้า กลับ อปมาน ”

จึงเลยขึ้นไป นมัสการ พระเจดีย์ ภูเขาทอง แล้ว
จะ เปน กว๊าย เหตุใดไม่ปรากฏ สุนทร ภูไป กลับ ใจ
ไม่ อยู่ หัวเมือง ตาม ความ คึกเค็ม หวน กลับ มา
กรุงเทพ ฯ มา อยู่ ที่ วัดอรุณ ฯ แต่ จะ มา มี เหตุอัน
ใด เกิด ขึ้น อีก หรือ อย่างไร สุนทร ภู อยู่ วัด อรุณ
ไม่ช้า ก็ ย้ายไป อยู่ วัด เทพธิดา

เมื่อ สุนทร ภูไป อยู่ วัด เทพธิดา นั้น พระยา ธรรม
ปริชา (บุญ) บวช อยู่ วัด เทพธิดา พระยา ธรรมปริชา
เล่า ว่า สุนทร ภู แต่ง คำ เทียบ เรื่อง พระไชยสุริยา (ที่
พิมพ์ ในหนังสือ มุลยบทบรรพกิจ) เมื่อ อยู่ ที่ วัด เทพธิดา
คราว นั้น และ มี หนังสือ นิราศ เมือง สุพรรณ อีก
เรื่อง ๑ สุนทร ภู แต่ง เมื่อ บวช อยู่ วัด เทพธิดา นิราศ
เมือง สุพรรณ แปลก ที่ สุนทร ภู แต่ง เปน โคลง โคลง
ของ สุนทร ภู มี ปรากฏ อยู่ เรื่อง เทียบ เท่านั้น ทำนอง
เมื่อ บวช อยู่ วัด เทพธิดา จะ ถูก ปราบมาท ว่า แต่ง เปน

เต กลอนเพลงยาว (หรือที่เรียกกัน ภายหลัง มาว่า
กลอน สุภาพ) จึงแต่ง ภาพย์ คำ เทียบ เรื่อง พระ
ไชยสุริยาแล แต่งโคลงนิราศ เมือง สุพรรณ พิศุจน์ ให้
ผู้^{๒๕}อื่นเห็นว่า ถ้า จะแต่งโคลง ภาพย์ ก็แต่งได้ แต่
ที่^{๒๖}แท^{๒๗}นั้นสุนทรภู่^{๒๘}ทวิศ^{๒๙}ก็^{๓๐}เคย^{๓๑}ว ว่า ถึงแต่งได้ ก็ไม่
ถนัด เหมือน กลอนเพลงยาว ได้กล่าวความ^{๓๒}ข้อ^{๓๓}
ไว้ในเพลงยาว ถวายโอวาทว่า

“อย่าง หม่อมฉัน อัน^{๓๔}ที่^{๓๕}ดี^{๓๖}และ^{๓๗}ชั่ว^{๓๘}
ถึง^{๓๙}ล^{๔๐}บ^{๔๑}ท^{๔๒}ว^{๔๓}ก็^{๔๔}แต่^{๔๕}ชื่อ^{๔๖}เขา^{๔๗}ล^{๔๘}อ^{๔๙}คว^{๕๐}ว
เป^{๕๑}น^{๕๒}อา^{๕๓}ล^{๕๔}ก^{๕๕}ษ^{๕๖}ณ^{๕๗}น^{๕๘}ก^{๕๙}เล^{๖๐}ง^{๖๑}ทำ^{๖๒}เพ^{๖๓}ล^{๖๔}ง^{๖๕}ย^{๖๖}าว
เช^{๖๗}ม^{๖๘}ร^{๖๙}ลา^{๗๐}ว^{๗๑}ล^{๗๒}อ^{๗๓}เล^{๗๔}อ^{๗๕}ง^{๗๖}ถึง^{๗๗}เม^{๗๘}ือ^{๗๙}ง^{๘๐}น^{๘๑}คร^{๘๒}”

สุนทร ภู่จึงไม่แต่งโคลง ภาพย์เรื่องอื่น อีก ข้อนี้ไม่
แต่สุนทร ภู่เท่านั้น ถึงสมเด็จ ฯ กรมพระ ปรมมา-
นุชิตชิโนรส ก็รู้พระองค์ ว่า ทรงถนัดแต่ลิลิต และ
โคลงฉันท์ จึงไม่ทรงแต่งหนังสือเป็นกลอน สุภาพ

เลย ลัก เรื่องเดียว มี พระ นิพนธ์ กลอน สุภาพ แต่
เป็น ของ ทรง แต่ง เล่น เช่น เพลงยาว อัน ปรากฏ
อยู่ใน เรื่อง เพลงยาว เจ้าพระ นัน เป็นต้น

เหตุที่สุนทรภู่ไปเมืองสุพรรณ คราวที่แต่งนิราศ
นั้น ความปรากฏในเรื่องนิราศว่าไปหาแร่ ทำนอง
จะเล่นแปรธาตุ หรือมิฉะนั้นก็ไปหาแร่ให้ผู้อื่นที่
เล่นแปรธาตุ เพราะเชื่อกันว่าที่ในแขวงจังหวัดสุพรรณ
มีแร่ อย่างใด อย่างหนึ่ง ทรงคุณ วิเศษ สำหรับใช้แปร
ธาตุ พวก เล่น แปรธาตุ ยัง เชื่อกัน มาจนทุกวันนี้
สุนทรภู่ไปครั้งนั้น พาบุตรไปด้วยทั้ง ๒ คน และมีศิษย์
ไปด้วย ก็หลายคน ลงเรือที่ท่า วัดเทพธิดา ผ่าน
มาทาง คลอง มหานาค เมื่อถึง วัด สระเกศ กล่าว
ความว่าในเวลา นั้น มารดา พัง ตาย ศพ ยัง ฝัง
อยู่ที่ วัด สระเกศ นั้น แล้วล่องเรือไป ออกปาก
คลองโอ่งอ่าง เมื่อไป ถึง เมือง สุพรรณ ได้ขึ้นไป
ทาง ลำน้ำ ช่าง เหนือ เมือง ไปขึ้น เติบ บก ที่ วังหิน

เที่ยวหาแร่แล้วกลับลงเรือที่บ้านทิ้ง ความที่
 พรรณาในนิราศ คูในเขตรแขวงสุพรรณในสมัย
 นั้นยังเปลี่ยวมากทั้งข้างใต้และฝ่ายเหนือเมืองถึง
 ไปประเดื่อใกล้ ๆ ลำแม่น้ำ แต่แร่ที่ไปหาจะได้
 หรือไม่ได้หาได้กล่าวถึงไม่

เรื่องเมื่อสุนทรภู่บวชเล่ากันมาเป็นเรื่องเกร็ด
 เรื่องหนึ่ง ว่าครั้งหนึ่งสุนทรภู่ไปจอกเรืออยู่ที่
 แห่งหนึ่ง มีชาวบ้านนำภัตตาหารมาถวาย แต่
 ทายกนั้นว่าคำถวายภัตตาหารไม่เป็น อาราธนาสุนทร
 ภู่ให้ช่วยสอนให้ว่า เวลานั้นทายกนั้นอยู่บนตลิ่ง
 กับสิ่งของที่เอามาถวาย สุนทรภู่จึงสอนให้ว่าคำ
 ถวายภัตตาหารเป็นกลอนว่า

“อิมฺมิมิงฺกิมผํ อิมํปลาธํ กุญฺหํ
 แดงกวา อีกปลาทุกย่าง ช่อมะกอกคอกมะปราง
 เนื้ออย่างย่ำมะกั้น เข้าสู่กษอนขัน น้ำมันขวดหนึ่ง
 น้ำผึ้งครึ่งโถ สัมโธแซอิม ทับทิมสองผล เป็น
 ยอดกุศล สังฆัสสะเทมิ” ดังนี้

เรื่องนี้ จะเท็จจริง อย่างไรไม่รับประกัน แต่ได้
ฟังเล่า มาถึง ๒ แห่ง จึง จดไว้ด้วย

เมื่อ สุนทร ภูบาลย์จากเมือง สุพรรณแล้ว ย้าย
มาอยู่ วัด พระเชตุพน เหตุที่ ย้าย มา นั้น เล่า กัน
เป็น ๒ นัย นัย ๑ ว่า มา ฟัง พระ บารมี อยู่กับ
สมเด็จพระ ปรมานุชิตชิโนรส ด้วย ทรง
ปรานีว่า เป็น กวี อีก นัย ๑ ว่า เพราะ พระองค์
เจ้า ลักษณะานคุณ พระเจ้าลูกเธอที่พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดปราน มากนั้น ทรงพระ
ปรานี ชักชวนให้ มาอยู่ วัด พระเชตุพน คิตกุบาง
ที ก็ จะเป็น ความ จริง ทั้ง ๒ นัย ด้วย พระองค์
เจ้า ลักษณะานคุณ ทรงผนวช พระ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕
เวลานั้น สุนทรภูบาลย์ อยู่ ที่ วาสัก ๖ พรรษา เจ้า
นายสมัยนั้นมักโปรด ทรงศึกษาการแต่งกลอน อาจ
จะมี รับสั่งชวน สุนทรภู มาอยู่ วัด พระ เชตุพน ในเวลา
ทรงผนวช อยู่ที่ วัด นั้น และ สมเด็จพระ ปรมานุชิตชิโนรส ปรานี อนุญาตโดยทรงพระปรานี
สุนทรภูก็ได้

เมื่อ สุนทรภู่ มาอยู่วัดพระเชตุพน บุตรคนใหญ่
 ที่ชื่อ พัก บวชเป็น สามเณร เห็น จะ บวช มาแต่บิดา
 ยัง อยู่วัดเทพธิดา สุนทรภู่ มา อยู่วัด พระเชตุพน
 แล้ว พา เณร พัก กับ บุตรคนเล็กที่ชื่อ ตาบ ไป พระนคร
 ครีอยุธยา อีก ครั้ง ๑ แต่ง นิราศ วัด เจ้าฟ้า เมื่อไป
 คราวนี้ แต่ แกล้ง แต่ง ให้ เป็น ลำนวน เณร พัก ว่า

“เณร หนูพัก หัก ประดิษฐ์ คิค อักษร
 เป็น เรื่อง ความ ตาม คิค ท่าน บิดา
 กำจัด จร จาก นิเวศ เชตุพน”

เมื่อ เรือ ถึง วัด ระฆัง กล่าว ว่า

“ถึง วัด ระฆัง บังคม บรม ชาติ
 แทบ พระบาท บุษบง องค์ อัยส
 ไม่ ทน ลิบ กับ กิลป์ พุทธนิตร
 พระ ก้อน จร สู่ สวรรค ครอบ ไไล”

ความ ตรง นี้ (แต่ ยัง มีใน นิราศ พระ ประถม
 ประกอบ อีก แห่ง ๑) บ่ง ว่า เจ้าครอก ข้าง ใน ๑ ซึ่ง
 เป็น พระอัครชายา ของ กรมพระ ราชวัง หลัง สันชีพ

ก่อนนั้นไม่ชำนาญ และได้พระราชทานเพลิงที่วัดระฆัง

เหตุที่สุนทรภู่จะไป กรุงศรีอยุธยา คราวนี้ ว่าได้
 ลายแทง มาแต่เมืองเหนือ ว่า มียาอายุวัฒนะ
 ไว้ที่ วัดเจ้าฟ้าอากาศ จึง พยายามไป หาหาอายุ
 วัฒน นั้น เมื่อขึ้นไป ถึง กรุง ฯ ไปขึ้นบก ที่วัดใหญ่
 ได้ อริยฐาน ณ ที่นั้น กล่าวในคำอธิบายแห่งหนึ่งว่า

“อนึ่งเล่าเจ้านายที่หมายพึง

ให้ทราบซึ่ง สัจจิตพิสมัย

อย่าหลง ลน หินชาติ ชาติ อาลัย

น้ำพระทัย ทูลเกล้าให้ ยาว ยืน ”

ความที่ อริยฐานนี้ แสดงว่าเวลานั้น สุนทรภู่
 กำลังหมาย จะ พึ่ง พระองค์เจ้า ลักษณะ นุคุณ ดัง ได้
 กล่าว มาแล้ว ครั้นออกจาก วัดใหญ่เดิน บก ต่อไป
 ทางทิศ ตะวันออกคั่นหนึ่ง ถึง วัดเจ้าฟ้า ว่าไปทำพิธี จะ
 ชุกก็เกิด ภัยอันตราย หวาดไหวกลัว ฤทธิ์ วิชา ไม่ อาจ
 ชุกได้ ต้อง พา กัน กลับ มา แต่เมื่อ ขากลับคราวนี้
 ได้เฝ้าหาพระยาไชยวิชิต (เผือก) กล่าวในนิราศว่า

“จะเลย ตรงลงไปวัด ก็ชักข้อ
 ไม่มี ของ ขบ ฉันทัง หุ่น หุง
 ไป ฟัง บุญคุณ พระยา รัชชา กรุง
 ท่านบำรุง รัก พระไม่ ละเมิน
 ทั้งเพล เข้า คาวหวาน ส้าราญ ริน
 ต่าง ชุ่ม ชื่น ชวนกัน สรรเสริญ
 ทั้ง สูง คึกก็ รักใคร่ให้ เจริญ
 อายุ เกิน ก็ปลื้มปี พุทธันตร
 ม ให้ครองกรุง พัง เฟื่อง เปื้อง ปราบกฎ
 เกียรติยศ อยู่ ตลอด อย่า ถอด ถอน
 ท่าน อารมีใจ อาลัยวรรณ
 ถึง จาก จรใจ มิตร ยัง คิด คุณ
 มา ที่ไร ไ้ นิมนต์ ประนินยัตติ
 สारพัดแผ่แผ่ ช่วย เกื้อหนุน
 ต่าง ชื่น ช่วย อวย กุศล ผลบุญ
 สำนอง คุณ เจ้าพระยา รัชชา กรุง”

ความที่กล่าวตอนนั้นแสดงว่า สุนทรภู่เมื่อบวช
ได้ขึ้นไป กรุงศรีอยุธยา หลายครั้ง กระตาดพระยา
ไชยวิชิต (เผือก) แต่เมื่อไปครั้งแรกครั้งเดียว ถึง
ครั้งหลัง ๆ ต่อมา แวะไปหา พระยาไชยวิชิต ก็ต้อนรับ
รับฉันท์ได้ ชอบพอคุ้นเคยกันมาแต่ในรัชกาลที่ ๒

มีคำเล่ากันว่า สุนทรภู่เมื่อบวชนั้น ได้ไป
อยู่วัดมหาธาตุ อีกวัดหนึ่ง ข้อนี้ก็เห็นจะเป็นความ
จริง คงไปอยู่เมื่อกลับลงมา จากพระนคร ศรีอยุธยา
คราวนี้ เพราะพระองค์เจ้า ลักษณะานุคุณ ลาผนวช
เห็นจะทรงชวนให้ไปอยู่ใกล้วังท่าพระอันเป็นที่ประทับ
เพื่อจะได้สะดวกแก่การที่ทรงอุปถัมภ์ คือส่งสำหรับ
อาหาร เป็นต้น เล่ากันว่าในสมัยนั้น พระองค์เจ้า
ลักษณะานุคุณโปรดทรงสั่งกรวาท เวลาไป ทรงสั่งกรวาท
ที่ใด ให้นิมนต์สุนทรภู่ลงเรือ สั่งกรวาทไปด้วยเสมอ
ให้ไปเป็นผู้บอกสั่งกรวาททั้งยังเป็นพระ แต่สุนทรภู่
คงสึกกลับ ออกเป็นคฤหัสถ์ในตอนนี้ รวมเวลา
ที่ สุนทรภู่บวชอยู่เห็นจะราว ๗ หรือ ๘ พรรษา

(๔) ตอนตักขาก

เมื่อสุนทรภู่ฟังพระบาทมีพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ
อยู่นั้น นอกจากเป็นผู้บอกสักรวา คงจะได้แต่งหนังสือ
บท กลอน ถวาย อีก ได้ยินว่า แต่งเป็น กลอน เฉลิม
พระเกียรติ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เรื่อง ๑ ผู้ที่ได้
เคย อ่าน ยังมี ตัว อยู่ แต่หนังสือ นั้น หา ฉบับ ยัง ไม่
พบ นอกจาก นั้น จะได้ แต่ง เรื่อง ใด อีก ข้าง หา ปรากฏ
ไม่ พิจารณา ด้ โดย สำนวน กลอน เข้าใจ ว่า เรื่อง
นิราศ อิเหนา สุนทร ภู่ เห็น จะ แต่ง ใน ตอน นี้ เรื่อง ๑
หนึ่ง เรื่อง พระอภัยมณี ซึ่ง สุนทร ภู่ ได้ เริ่ม แต่ง แต่
ใน รัชกาล ที่ ๒ นั้น สังเกต เห็น ถ้อยคำ มี บาง แห่ง
รู้ ได้ แน่ ว่า มา แต่ง ต่อ ใน รัชกาล ที่ ๓ จะ ยก ตัวอย่าง
ทั้ง คำ นาง สวรรณ มา ลี ว่า กับ พระ อภัยมณี เมื่อ
แรก ตัก กัน ที่ เมือง ลังกา ว่า “ ทั่ว ปี่ เถาะ เเคราะห์ กรรม
เกิด น้ำ มาก ชื่น ท่วม ปาก ท่วม ล้น เต็ม ล้น ห่อ ”

อยู่ในเล่มสมุดไทยเล่ม ๓๕ ตรงนี้เห็นได้ว่าต้อง
แต่งในรัชกาลที่ ๓ ภายหลัง พ.ศ. ๒๓๗๔ การ
ที่สุนทรภู่แต่งหนังสือพระอภัยมณี เห็นจะแต่งที่
ละเล่ม ๒ เล่ม ต่อเรื่อยมา ด้วยเป็นหนังสือเรื่อง
ยาว ทำนอง พระองค์เจ้าลักษณานุคุณ จะได้ทอด
พระเนตร เห็นหนังสือเรื่อง พระอภัยมณีเมื่อสุนทรภู่
ไปพึ่งพระบารมี แลมีรับสั่งให้แต่งถวายอีก สุนทร
ภู่จึงแต่งเรื่อง พระอภัยมณี อีก ตอนหนึ่ง แต่จะไป
ค้าง อยู่เพียงไต่หา ปรางค์ไม่ เพราะสุนทรภู่พึ่ง
พระบารมี พระองค์เจ้าลักษณานุคุณ อยู่ได้ไม่ช้า พอ
ถึง พ.ศ. ๒๓๗๘ พระองค์เจ้าลักษณานุคุณ ก็สิ้น
พระชนม์

เมื่อ พระองค์เจ้าลักษณานุคุณ สิ้น พระชนม์ลง
เห็นจะไม่มีใครกล้ารับอุปการะ สุนทรภู่อีก เวลา
นั้นเจ้าฟ้าคุณทูลก็ยัง มีพระชนม์อยู่ ชรอยจะทรง
ชักเคือง ด้วย สุนทรภู่โจทเจ้าไปพึ่งบุญ พระองค์เจ้า

ลักษณะนั้นคุณจึงทรงเคยเสีย แต่เล่ากันมาว่า
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา บำราชย์ ประทับยัง
ทรงสงสาร สุนทรภู่ ถ้าไปเฝ้าเมื่อใด ก็มักประทาน
เงินเกือหนุน แต่ สุนทรภู่ ก็ จะ ออก กระจกเอง
ด้วย จึงไม่กล้าไป พึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา
บำราชย์ ประทับ ต้อง ตก ยาก อีก ครั้ง หนึ่ง กลับ
อนาคตา ยิ่งกว่า คราวก่อน นัยว่า ถึงไม่มีบ้านเรือน
จะอาศัย ต้อง ลง ลอย เรือ เทียว จอดอยู่ ตามสวน
หาเลี้ยงชีพด้วย รัชจ้างเขา แต่ง บทกลอน กับ ทำ การ
ค้าขาย ประกอบ กัน

หนังสือ สุนทรภู่ แต่งใน ตอน เมื่อ ตกยาก ครั้ง นั้น
หลายเรื่อง คือนิราศพระแท่น ดงรัง เรื่อง ๑ กล่าว
ใน กลอน ข้าง ตอน ต้นนิราศว่า

เง “ปี่วอก นักร้อง อัฐศก
ชตา ตก จะ ต้องไป ถึงไพร่สนธ
ลง นาวา หน้า วัด พระเชตุพน
พี่ทุกข์ ทน ถอนใจ ครรไลจร”

บ๊วยอก อัฐก^๕นั้น พ.ศ. ๒๓๗๔ ภายหลัง พระองค์
เจ้า ลักขณา นุคุณ^๕ สิ้น พระชนม์ได้ปี ๑ สุนทรภูไป
คราวนี้ อาศรัย^๕ผู้^๕อื่นไปแต่ตัว มิได้ไปโดย ลำพัง
เหมือนเมื่อครั้งยังบวชเป็นพระ เรื่องนิราศที่แต่งก็ว่า
อย่างตาคๆ ทุไม่มีอกมีใจ มีเรื่องประวัติ บอกไว้แต่
ว่า ในตอนที่สึกแล้วได้ ภรรยา อีกคน ๑ ชื่อม่วง
แต่เมื่อแต่ง นิราศ^๕นั้น ยังไม่ได้เป็น สิทธิ ชาติ ที่เดียว
เช่นแต่ไป มา หากัน แล บอก ความไว้ อีกข้อหนึ่ง
ว่า เวลา^๕นั้น ออกเหล่าได้กล่าวไว้ ใน กลอนว่า

“ถึง นครไชยศรี มีโรงเหล่า

เป็น ของ เมตต ชาติ ไม่ปราธนา” ดังนี้

เมื่อถึง ท้าย เรื่อง นิราศ ได้กล่าว กลอน บอก
เจตนาใน การ ที่แต่ง นิราศไว้ว่า

“ไซ้ จะ แกล้ง แต่ง ประทศ อวต ผลิต

ทำนิราศ รัก มิตร พิสมัย

ด้วย จิตต์ รัก ภาพย์ กลอน อักษรไทย

จึง ตั้งใจ แต่ง คำแต่ ลำพัง

หวัง จะให้สื่อเลื่องในเมืองหลวง
 คนทั้งปวง อย่างที่เราข้าหลัง
 ถ้าใครเป็น ก็ จะเห็นว่าจริงจัง
 ประจักษ์ทั้งน้ำจิตต์เราคิดกลอน
 ขอเศษ ถ้อยคำที่รำเรื่อง
 ให้สื่อเลื่องเลิศลักษณ์ในอักษร
 ขอเชิญไทยเทวราช ประสาทพร
 ให้สุนทร ลือทวธานีเอย”

ยังหนังสือ กลอน สุภาสิต สอนหญิง (๑) อีก
 เรื่อง ๑ ก็ดูเหมือนจะแต่งในตอนนั้น เมื่อก่อนจบ
 กลอนไว้ข้างตอนท้ายว่า

“อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ
 จงพิจารณาหาคำเลิศ ประเสริฐศรี
 เขาเป็นแบบ สอนตนพ้นราคี
 กัน บัณฑิตฉินเขา นินทา”

ยังมีหนังสือกลอนของสุนทรภู่อีกเรื่อง ๑ บาทที่
จะแต่งใน ตอนนี้ คือเรื่อง ลักษณวงศ์ พิศุทธะที่เห็น
เป็น ลำนวน กลอน สุนทรภู่แต่งแต่ ๔ เล่ม สมุทไทย
(เพียง มา ตามไป เห็น ศพ นางเกสร) ต่อ นั้น ๕ เป็น
ลำนวน ผู้อื่น แต่งตาม กลอนสุภาพอีก ๗ เล่ม แล้ว
แต่ง เป็น บท ละคอน ต่อไป อีก ๒๓ เล่ม รวม เป็น
หนังสือ ๓๔ เล่ม สมุทไทย ในฉบับที่พิมพ์ขาย
มี กลอน นำ หน้า ว่า เป็น ของ แต่ง ถวาย เจ้า นาย แต่
กลอน นั้น เห็น ได้ ว่า คัดเอา กลอน ที่มี อยู่ ข้าง ต้น เรื่อง
โคบุตร มา คัด แปลง หน้า สด้อย ว่า จะ เป็น ของ ผู้อื่น
เอา มา เติม เข้า ต่อ ชัน หลัง เพียง จะ ให้ มี ชื่อ สุนทรภู่
ปรากฏ ใน หนังสือ นั้น

หนึ่ง มี คำ กล่าว กัน มา ว่า สุนทรภู่ แต่ง เรื่อง
พระสมุท กับ เรื่อง จันทโครบ กับ เรื่อง นครภาย อีก
๓ เรื่อง และ ว่า เรื่อง พระสมุท นั้น สุนทรภู่ แต่ง เมื่อ
กำลัง ลง อยู่ เรือ ลอย จึง ให้ ชื่อ วีร บุรุษ ใน เรื่อง นั้น
ว่า “พระสมุท” พิศุทธะที่ ลำนวน กลอน ใน ฉบับ

ที่พิมพ์ขาย เห็นว่ามีใช้กลอนของสุนทรภู่ น่า
จะกล่าวกันโดยเข้าใจผิด เกิดแต่ในหนังสือ มีกลอน
ข้าง ตอน ต้นว่า

“ข้าพเจ้า ชื่อ ภู ผู้ ประกิจ
ไม่แจ้ง จิตต์ถอย คำใน อักษร
แม้ผู้ใดได้ สักคำ สุนทร
ช่วยเอื้อน กลอน แลลง กล่าวใน ราว ความ”

ความที่กล่าวใน กลอน นี้ ผิด วิสัย สุนทรภู่ ซึ่ง
ไม่เคยยอม ถ่อม ตัวว่า ความรู้ อ่อน มี ตัวอย่าง คำ
สุนทรภู่ในข้อ นี้ กล่าวไว้ในนิราศ พระประธมตอน
อธิบายว่า

“หนึ่ง ขอฝาก ปาก คำ ทำ หนังสือ
ให้ สืบ ชื่อ ชว พ้า สุขา สถาน
สุนทรา อาลัย ณ เจ้า จักรวาฬ
พระ ทรง ลาว คีรี เควต เกศ ภูธร
หนึ่ง มนุษย์ อุตริ ตี ต่าง ต่าง
แล้วเอา อย่าง เทียบ คำ ทำ อักษร

ให้เพื่อน เหมือนเรา ส่ายใน ภาพ กลอน
 ต่อโหนด ออก ชื่อ จง ลอชา”

เรื่อง พระสมุท นั้น กล่าว กัน อีก นัย หนึ่ง ว่า มี
 คน ชื่อ ภู อีก คน ๑ แต่ง เอา อย่าง สุนทร ภู ใน เวลา
 ชัน หลัง มา เลียน สุนทร ภู ด้วย ความ นัย ถือ จึง
 ถ่อม ตัว ว่า เป็น ผู้ ยิง รูน้อย ความ จริง ก็ เห็น จะ
 เป็น เช่น วนี่ ส่วน เรื่อง จันทโครบ นั้น ได้ พิเคราะห์
 คุไม่ พย บท กลอน ตอนใด ที่ จะ เชื่อ ได้ ว่า เป็น สำนวน
 กลอน สุนทร ภู สัก แห่ง เดียว คำ ที่ กล่าว กัน ก็
 กล่าว แต่ ว่า สุนทร ภู แต่ง กับ ผู้ อื่น อีก หลาย คน จึง
 เห็น ว่า น่า จะ เป็น สำนวน ผู้ อื่น แต่ง ตาม อย่าง สุนทร ภู
 หาก ว่า จะ เกี่ยว ข้อง กับ สุนทร ภู ก็ เพียง แต่ง แล้ว บาง ที่
 จะ เอา ไป ให้ สุนทร ภู ตรวจ แก่ ไข จึง ชัน ชื่อ สุนทร ภู
 ว่า ได้ เกี่ยว ข้อง แต่ ที่ แท้ จะ หา ได้ แต่ง ไม่ ส่วน
 เรื่อง นคร ภาย นั้น มี กลอน บอก ไว้ ข้าง ต้น หนังสือ นั้น
 ว่า “นาย ภู อยู่ นาวา เทียว คา ชาย” เห็น จะ เป็น
 นาย ภู คน ที่ แต่ง เรื่อง พระสมุท หาใช่ สุนทร ภู ไม่

(๕) ตอนสิ้นเคราะห์

ดุ๋นทรภูจะ ตก ยาก อยู่ ดักกับ ชอน ไม่ทราบชัด
 ปรากฏ แต่ว่า พัน ทุกข์ ยาก ด้วยพระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ
 พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรง
 พระปรานีโปรดให้ไปอยู่ที่พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่
 ได้ตั้งประทับในสมัยนั้น แด่ต่อมากรมหมื่นอัปสร
 ดุจดาทิพย์ พระเจ้าลูกเธอที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระเมตตามาก อีกพระองค์ ๑
 ทรงอุปการะด้วย เหตุที่กรมหมื่นอัปสรดุจดาทิพย์จะ
 ทรงอุปการะดุ๋นทรภูนั้น กล่าวกันว่าเดิมได้ ทรง

หนังสือเรื่องพระอภัยมณี (ขรอยจะได้หนังสือมรดก
 ของพระองค์เจ้าถิรชานุคุณ โดยเป็นพระอนุชา
 ร่วมเจ้าจอมมารดาภิน) ขอบพระหฤทัย ทรงเห็นว่า
 เรื่องที่แต่งไว้อย่างนี้ จึงมีรับสั่งให้ ดุณทรภู์แต่ง
 ถวายให้ทรงต่อไป ดุณทรภู์แต่งเรื่องพระอภัยมณี
 มาได้ ๔๕ เล่มสมุดไทย หมายถึงจบเพียงพระอภัย
 มณีออกบวช (ความตั้งใจของดุณทรภู์เห็นได้ชัดใน
 หนังสือที่แต่งนั้น) แต่กรมหมื่นนอบด้รฯ มีรับสั่งให้
 แต่งต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้ดุณทรภู์จึงต้องคิดเรื่องพระ
 อภัยมณีตอนหลัง ตั้งแต่เล่มสมุดไทยที่ ๕๐ ขยาย
 เรื่องออกไปจบที่เล่มที่ ๕๔ แต่พิเคราะห์ดูหนังสือ
 เรื่องพระอภัยมณีตอนหลัง ดำนวนไม่ใช่ของดุณทรภู์
 คนเดียว แต่กันว่ากรมหมื่นนอบด้รฯ มีรับสั่งให้
 แต่งถวายเคื่อนละครเล่น ถ้าเช่นนั้นจริงก็จะเป็นด้วย
 ดุณทรภู์บอก หรือถูกเวดามักิจคิดขัดแย้งเองไม่ทัน
 จังวานศิษย์ ให้อภัยแก่กันทั้งจะได้ นอกจาก
 เรื่องพระอภัยมณี ดุณทรภู์แต่งเรื่องดังที่ไตรภพถวาย

กรมหมื่นอัปสรฯ อีกเรื่อง ๑ หนังสือฉบับจริงชนคณา
 “ข้าบาทขอประกาศประกอบเรื่อง” ดังนี้ แต่
 แต่งค้างอยู่เพียง ๑๕ เดือนมกราคม ไทย ปรอยจะหยุดเมื่อ
 กรมหมื่นอัปสรฯ ดุจดาทะพัสสนพระชนม์ ใน พ.ศ. ๒๓๘๘

ในระยยะ เวลาเมื่อ ดุจดาทะ อยู่ ใน อุปการะ ของ
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แด่กรมหมื่น
 อัปสรฯ นั้นได้ไป พระปฐมเจดีย์ จึง แต่ง นิราศ พระ
 ประชมอีกเรื่อง ๑ ไปคราวนั้นบุตรไปด้วยทั้ง ๒ คน
 ดังเดิมอีกเร็นนิราศเห็นได้ว่าแต่งโดยใจคอชื่นบานกว่า
 เมื่อแต่งนิราศพระแท่นดงรัง กล่าวถึงประวัติในเรื่อง
 นิราศพระประชมนี้ ว่าแต่กับภรรยาคนที่สามมั่ง
 แด่กล่าวกลอนตอนแผ่นดินวนกุศตท้ายนิราศ มีครวญถึง
 พระบาทสมเด็จพระฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่า

แล้วลาออกนอกโบสถ์ขึ้นโขดหิน กัรวด
 วารินรดทำคำอักษร ส่งส่วนบุญสุนทราสถาพร
 ถึงบิตรมารดาครูอาจารย์ ถวายองค์มิ่งกุญชรเยศ
 ทรงแหวดคางงามทั้งสามสาร เสด็จสู่บุรีนี้ฤพาน

เคยไปรดปรานเปรียบเปี่ยมได้เทียมคน สิ้น
แผ่นดินปืนเกล้ามาเปล้าอก น้ำตาตกตายน้อย
สักร้อยหน ขอพบเห็นเป็นข้าฝ่ายคุณ พระคุณ
ดั้นเลี้ยงเฉลิมให้เพิ่มพูล

ค่อนเกล้าถวาย พระพรถึง พระบาทสมเด็จพระ
ปืนเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหมื่นอับสรุดดาเทพ ว่า
ถึงล่วงแล้วแก้วเกิดกับบุญฤทธิ์ ยังช่วยปิด
ปกอยู่ไม่รู้สูญ สิ้นแผ่นดินทinkerจรรจำบุญ ให้
เพิ่มพูลพอสว่างหนทางเดิน ตั้งจินดาห้าวดวง
ช่วงทวีป ได้ช่วยช่วยทุกข์เมื่อฉุกเฉิน เป็น
ทำนุอุปถัมภ์ไม่กำเกิน จงเจริญเรียงวงศ์ทรง
สุธา อนึ่งน้อมจอมนิกรอับสรราช บำรุงศาสนา
สงฆ์ทรงสิกขา จงไพบูลย์พลสวัสดิวัฒนา ชนมา
หมั่นแสนอย่าแคลนเคือง

ต่อมาเห็นจะเป็นเมื่อกรมหมื่นอับสรุดดาเทพ ดัน
พระชนม์แล้ว ดันทรภูทุตรับอาดาพระบาทสมเด็จพระ
พระปืนเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปหาของต้องพระประสงค์ที่

เมืองเพชรบุรี แต่จะเป็นของสิ่งใดหาปรากฏไม่ ได้
แต่นิราศเมืองเพชรบุรีอีกเรื่อง ๑ เป็นนิราศสุดท้าย
ของสุนทรภู่ นบถอกันว่าแต่งถึงนิราศภูเขาทอง อัน
เป็นอย่างยอดเยี่ยมในนิราศของสุนทรภู่ กล่าวความ
ไว้ในกลอนข้างตอนต้นว่า

อนาถหนาวคราเมาสาเสด็จ ไปเมืองเพชร
บุรีที่ถิ่นหวาน ลงนาหาน้ำวัด^(๑)นมัสการ
อธิษฐานถึงพระคุณกรุณา ช่วยชุบเลี้ยงเพียง
ชนกที่ปกเกล้า ถึงต่างเขตร์ของประสงค์คงอาสา

เรื่องประวัติของสุนทรภู่ที่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้
ว่ามีบุตรน้อยไปด้วยอีกคนหนึ่ง ชื่อนิด รอยจะเป็น
ลูกมักบอกรายาทชอม่วง บุตรคนใหญ่ที่ชื่อพดนกก
ไปด้วย ถึงตอนนี้เป็นหนุ่มแล้ว แต่บุตรที่ชื่อตาบ
ไม่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้ อนึ่งในเวลายามเฝ้าสุนทรภู่
ไปเมืองเพชรบุรี คราวนั้น เป็นเวลา อยู่ตัวคนเดียวไม่มี

(๑) วัดอรุณ ๑ ริมพระราชวังเดิม

ภรรยา ได้กล่าวความขึ้นไว้ ในนิราศหลายแห่งมัก
จะว่าน่าฟัง จะคิดมาพอเป็นตัวอย่าง

ถึงคลองเตยเตยแตกใบแฉกงาม คิดถึง
ยามปลูกรักมักเป็นเตย จนไม่มีที่รักเป็นหลัก
แหล่ง ต้องกว้างแคว้งคว้างหาหนีจาเอ๋ย โอ
เปลี่ยวใจไร้รักที่จักเชย ชมแต่เตยแตกหนาม
เมื่อยามโซ

อีกแห่งหนึ่งว่า

โอ้ออกเอยเลยออกประตูปา กำตัดตึกนิกหน้า
น้ำตาไหล จะเหลียวหลังสังสารสุมดาใด ก็จวนใจ
ด้วยไม่มีไม้ตรีตรึง ช่างเป็นไรไพร่ผู้ดีก็มีรู้
ใครแลดูเราก็นึกรำลึกถึง จะปรับไหมได้หรือ
ไม่อ้ออิง เป็นแต่ฟังวาสนาพอพาใจ

ตรงเมื่อถึงอ่าวยดาร์ ว่าด้วยหอยจับแฉกเข้าคำ
ให้เด็กของเก่ามาแต่งเป็นกลอน ก็ว่าดี

โอ้เอ็นดูหนูน้อยร้องหอยเหาะ ขึ้นไปเกาะ
กิ่งตลอดยอดพฤกษา ล้วนจับแฉกเพลงฤทธิ์

เขาปลื้มมา กวักตรงหน้าเรียกให้มันได้ยิน
 จีบแจงเอ๋ยเพยฝ้าหาเข้าเปียก แม่ยายเรียกจะ
 ให้ไปกลิ่น ทั้งข้างวงข้างงาออกมากิน ช่วย
 ปัดรีนปัดยุงกระทุงราย เขาร้าเรียกเพรียกหู
 ได้ดูแล่น มันอยากเป็นลูกเขยทำเงยหาง
 เยี่ยมออกฟังทั้งตัวกลัวแม่ยาย โอ้นักอาย
 จีบแจงแกล้งล้าออย เหมือนจะรู้อยู่ในเล่ห์
 เสนหา แต่หากว่าพูดยากเป็นปากหอย เปรียบ
 เหมือนคนจนทุนทั้งบุญน้อย จะกล่าวถ้อยออก
 ไม่ได้ตั้งใจนึก

ถึงรัชกาลที่ ๔ พอพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
 อยู่หัวบรมราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงตั้งคุณทูลให้เป็น
 เจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระบรมราชวงษ์ มีบรรดาศักดิ์
 เป็นพระสุนทรโวหาร คงให้ราชทินนามตามที่ได้
 พระราชทานเมื่อรัชกาลที่ ๒ เวदानันตคุณทูลอายุ
 ได้ ๖๖ ปี

หนังสือสุนทรภู่แต่งเมื่อในรัชกาลที่ ๔ มีปรากฏ
 ๒ เรื่อง คือ บทละครเรื่องอภัยนุราช แต่งถวาย
 พระองค์เจ้าดวงประภา พระราชธิดาในพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือเล่มสมุด
 ไทย ๑ เรื่อง ๑ กับเล่าเรื่องพระราชพงศาวดาร พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสสั่งให้
 แต่งอีกเรื่อง ๑ เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย นอกจาก
 นั้นยังมีบทให้สำหรับกล่อมเจ้านาย ทวย ทรงพระเยาว์
 กล่าวกันว่าบทให้เรื่องจันระบำกับบทให้เรื่องเรื่องกากี
 เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องโคบุตรเป็นของสุนทรภู่
 แต่ง บทให้เหล่านี้จะแต่งเมื่อใดดู โอกาสที่สุนทรภู่
 จะแต่งมีอยู่ ๓ คราว คือ แต่งสำหรับกล่อมหม่อมเจ้า
 ในพระองค์เจ้าดกชนานคุณคราว ๑ หรือสำหรับ
 กล่อมลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เมื่อยังเป็นกรมอยู่ในรัชกาลที่ ๓ คราว ๑ หรือมีฉันท
 ก็แต่งถวายสำหรับ กล่อมพระเจ้าลูกเธอใน พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตามเมื่อ

ในรัชกาลที่ ๔ บทเห่กล่อมของสุนทรภู่ใช้กล่อมบรรทม
เจ้านายทวทงพระราชวัง จนตลอดรัชกาล

ตั้งแต่สุนทรภู่ได้เป็นที่ พระสุนทรโวหาร รับ
ราชการอยู่ ๕ ปี ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๘ มีอายุได้ ๗๐ ปี

(๖) ว่าด้วยหนังสือที่สุนทรภู่แต่ง

หนังสือบทกลอนที่สุนทรภู่แต่งมีมาก ที่ได้ยืมแต่
ชื่อเรื่องยังหาฉบับไม่พบก็มี ที่ล้าบสูญไปแล้วก็ไม่
ได้ ยืมชื่อเรื่องมาถึงชนบทเดี๋ยวก็เห็นจะมี จรดาวถึง
แต่เฉพาะเรื่องที่ยังมีฉบับอยู่ในปัจจุบันนี้มี ๒๔ เรื่องคือ
นิราศ ๕ เรื่อง

๑ นิราศเมืองแกลง ๒ นิราศพระบาท ๓ นิราศ
ภูเขาทอง ๔ นิราศเมืองสุพรรณ (แต่งเป็นโคลง)
๕ นิราศวัดเจ้าฟ้า ๖ นิราศอิเหนา ๗ นิราศพระแท่นดงรัง
๘ นิราศพระปฐม ๙ นิราศเมืองเพชรบุรี
นิราศทั้งปวงนี้แต่งจบในสมัยที่ไทยเต็มด้วยทุกเรื่อง

นิทาน ๕ เรื่อง ๑๐ เรื่องโคบุตร ๘ เต็มสมุดไทย
 ๑๑ เรื่องพระอภัยมณี ๕๔ เต็มสมุดไทย ๑๒ เรื่อง
 พระไชยสุริยา (แต่งเป็นกาพย์คำเทียบสอนอ่าน) ราว
 เต็มสมุดไทย ๑ ๑๓ เรื่องลักษณะวงศ์ ๕ เต็มสมุดไทย
 (เป็นตำนานผู้อื่นแต่งต่ออีก ๓๐ เต็ม) ๑๔ เรื่อง
 ดึงหไทรภพ ๑๕ เต็มสมุดไทย

สุภาสิต ๓ เรื่อง ๑๕ ตัวดีรักษา ราวเต็มสมุด
 ไทย ๑ ๑๖ เพลงยาวถวายโอวาท ราวหน้าสมุดไทย ๑
 ๑๗ สุภาสิตสอนหญิง เต็มสมุดไทย ๑
 บทละคร ๑ เรื่อง ๑๘ เรื่องอภัยนุราช
 เต็มสมุดไทย ๑

บทเล่ภา ๒ เรื่อง

- ๑๙) เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลาย
งาม เล่มสมุดไทย ๑
๒๐) เรื่อง พระราชพงศาวดาร ๒ เล่ม
สมุดไทย

บทเห่กล่อม ๔ เรื่อง

- ๒๑) เห่เรื่อง จักรพรรดิ
๒๒) เห่เรื่อง กากี
๒๓) เห่เรื่อง พระอภัยมณี
๒๔) เห่เรื่องโคบุตร

บทเห่เป็นบทสั้นๆ รวมกันทั้ง ๔ เรื่อง สักเล่ม
สมุดไทย ๑

หนังสือบทกลอนของสุนทรภู่ได้เริ่มพิมพ์ใน
รัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ หมอ
สมิทเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม พิมพ์เรื่อง พระ
อภัยมณี ก่อนเรื่องอื่น พิมพ์ขายคราวละเล่มสมุด
ไทย เวียรราคาเล่มละสลึง (๒๕ สตางค์)
คนที่ซื้อ หมอสมิทได้กำไร มากน้อยว่าถึงสร้างตึก
ได้หลังหนึ่ง จนหมอสมิทคิดถึงคุณสุนทรภู่ เทียว

สืบถามเชื้อสายหวัง จะให้บำเหน็จ เวลานั้น นายพัก
กับนายตาบ บุตร สุนทรภู่ยัง อยู่ แต่ จะให้บำเหน็จ
เท่าไร หาปรากฏไม่ ตั้งแต่หมอสมิท รวย ด้วย พิมพ์
หนังสือ พระอภัยมณี ต่อมา ทั้งหมอสมิทและเจ้าของ
โรงพิมพ์อื่น ๆ ก็ค้นคว้าหาหนังสือบท กลอน ของ
สุนทรภู่พิมพ์ ขน ขาย เป็นลำดับมา บางเรื่องได้
พิมพ์ ถึง ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง หนังสือบท กลอน ของ
สุนทรภู่ได้พิมพ์เมื่อ ในรัชกาลที่ ๕ หมกทุกเรื่อง
เว้นแต่เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร หอพระสมุด ฯ
ก็ได้พิมพ์แต่ในรัชกาลที่ ๕ แต่พิมพ์เพียงเท่าที่
จำกันไว้ได้เพราะ ฉบับสูญหาย พึ่งหาได้ฉบับ
บริบูรณ์ จึง มาพิมพ์ ตลอดเรื่อง ต่อ ใน รัชกาลที่ ๖
เพลงยาว ถวายโอวาท ก็ พึ่งหา ฉบับได้ และได้พิมพ์
ต่อใน รัชกาลที่ ๖ นี้เหมือนกัน

(๗) ว่าด้วยเกียรติคุณของสุนทรภู่

บรรดาผู้ที่ชอบ อ่าน บท กลอนไทย ดูเหมือน
 จะเห็น พ้อง กันโดย มาก ว่า สุนทรภู่เป็นกวีที่วิเศษ
 สุก คนหนึ่ง ถ้าแล จะลองให้เลือกกวีไทย บรรดาที่
 มีชื่อเสียง ปรากฏ มา ใน พงศาวดาร คัดเอาแต่
 วิเศษ สุก เพียง ๕ คน ใคร ๆ เลือก ก็เห็น จะเอาชื่อ
 สุนทรภู่ไว้ในกวี ๕ คน นั้น ด้วย ข้อวิเศษ ของ
 สุนทรภู่ที่แปลกกับกวีอื่น นั้น คือใน กระจับปี่ กลอน
 อย่างหนึ่ง กับ สำนวน กระจับปี่ กล่าว ความ อย่างปาก
 ทลาค อีก อย่างหนึ่ง ใน กระจับปี่ เหล่านี้ จะหาตัวผู้
 สุนทรภู่แทบไม่มี แต่บท กลอนของ สุนทรภู่ นั้น ถ้า
 ว่าโดย หลักฐานใน ทาง อักษรศาสตร์ มี ที่ติได้หลาย
 อย่าง เช่น มัก ใช้ ศัพท์ผิด และ ชอบ เขียน แก่
 ศัพท์ไป ตามใจ สุกแต่ให้ไว้ สัมผัสกลอน แม้แต่ง
 โคลง (นิราศ สุพรรณ) ก็มีใครเอาใจใส่ในข้อ
 บังคับ เอกโท จะเปรียบ กับ บท กลอนของ กวีที่เป็น

บุคคลชั้นสูง เช่นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น เปรียบกันไม่ได้ ทั้งนี้
 ก็เป็นธรรมดา ด้วยการศึกษาฝึกฝน บุคคล
 ชั้นสูงเมื่อเรียนเขียนอ่านหนังสือแล้ว ได้เรียนแบบ
 แผน กระจับจั่ว ภาษา และตำราอักษรศาสตร์แล้ว จึงคัด
 แต่งหนังสือ ฝ่ายบุคคลชั้นต่ำเช่น สุนทรภู่ ได้
 ศึกษาเพียงแต่คัดอ่านและเขียนหนังสือ ไม่มีโอกาส
 ได้เล่าเรียนตำราอักษรอันใด มีอุปนิสัยชอบแต่ง
 บทกลอนก็เริ่มคัดแต่งด้วยช่วยเขา ขอบท คอกสร้อย
 สักรวา อันต้องคิดกลอนเป็นสำคัญ ผูกคิดมา
 ในทางนี้ ความคุ้นเคยก็ชักจูงใจให้รักและให้
 ชำนาญในทางกลอน เลยถือกลอนเป็นสำคัญยิ่ง
 กว่าที่จะใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องตามแบบแผน จะ
 ยกตัวอย่างพอให้เห็นดังเช่น คำขุนแผนในบทเสภา
 ที่ได้คัดมาลงไว้แล้วนั้น สุนทรภู่แต่งว่า “แต่
 พ่อท่านเจ้ากรมยมราช” เช่นนี้ กวีที่เป็นคน

ชื่น สูง เช่น พระราช นิพนธ์ เปนไม้ ทรง เปน อัน ชาติ
 เพราะ คำว่า เจ้ากรม นั้น ผิด กับ ตำแหน่ง ของ พระยา
 ยมราช แต่ ฝ่าย สุนทร ภูริ ก คำ นั้น ด้วย ได้ กลอน
 สัมผัส ใน ถือว่า ความ ก็ แปล ว่า นาย เหมือน กัน
 จึง ใช้ คำ เจ้ากรม ดัง นี้ ความ ที่ กล่าว มา เปน ข้อ
 วิจัย ใน ทาง วรรณคดี มิใช่ ประสงค์ จะ ลด หย่อน
 คุณ วิชา ของ สุนทร ภูริ ถึง ความ ขก พร่อง มี เช่น ว่า
 บท กลอน ของ สุนทร ภูริ ยัง ต้อง นับ ว่า ดี อย่าง เอก อยู่ นั้น
 เอง แต่ ที่ เผลอ แต่ง กลอน เพลง ยาว หรือ ที่
 เรียก กัน ทุก วัน นี้ ว่า กลอน สุภาพ ก็ ดี ใน ทาง
 ลำนวน กระบวร ว่า เปน ปาก ตลาด ข้อ นี้ ที่ สุนทร ภูริ
 เคย อวด จน เลย เปน เหตุ ให้ ทรง พระราช นิพนธ์ บท
 ละคอน เรื่อง ไกรทอง ดัง กล่าว มา แล้ว แต่ เปน ความ
 จริง เพราะ ฉนั้น ชื่น บุคคล พลเมือง จึง ชอบ กลอน
 สุนทร ภูริ ยิ่ง กว่า ของ ผู้ อื่น

คุณ วิชา ของ สุนทร ภูริ อีก อย่าง หนึ่ง นั้น นับ ว่า

เป็น ผู้แต่ง แบบ กลอน สุภาพ ขึ้น อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ผู้
 ชอบ ชอบ เขา อย่าง ต่าง กัน แพร่ หลาย มา จน ทุก วัน นี้
 เก็บ กระจบ แต่ง บท กลอน ใน สมัย เมื่อ ครั้ง กรุง ศรี
 ออยุธยา ยัง เป็น ราชธานี หนึ่ง สืบ บท กลอน ที่ แต่ง เรือง
 มัก แต่ง เป็น ลิลิต ไคลง ฉันท หรือ กายย ส่วน กลอน
 สุภาพ เก็บ ใช้ แต่ง แต่ คำ ชัย ลำ น้า เช่น ร้อง
 เพลง หรือ ร้อง ทอก สร้อย ลักรวา และ แต่ง บท มโหรี
 เสภา และ บท ละคอน ฟัง มา เกิด ใช้ กลอน สุภาพ
 แต่ง เป็น เพลง ยาว สักวาส เมื่อ ปลาย สมัย กรุง ศรี
 ออยุธยา ถึง นิราศ ใน ชั้น เก็บ เหมือน เช่น นิราศ
 หม่อม พิมเสน ครอง กรุง ศรี ออยุธยา และ นิราศ พระ
 ราชนิพนธ์ พระบาท สมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬา
 โลก เสด็จ ปราย พม่า ที่ ทำ ดิน แต่ง เป็น ต้น ก็ นับ อยู่
 ใน เพลง ยาว สุนทรภู่ เป็น ผู้ เริ่ม เอา กลอน เพลง ยาว มา
 แต่ง เรือง นิทาน เรื่อง ไคยตร ขึ้น เมื่อ ใน รัชกาล ที่ ๑
 สันนิษฐาน ว่า แต่ง เช่น นั้น ก่อน ผู้ ขอนทง สัน แล้ว ทั่ว

สุนทรภู่ และผู้อื่น จึง แต่ง นิทาน เรื่องอื่น เป็น กลอน
สุภาพ เอา อย่าง เรื่องโคบุตร ต่อ มา (๑)

อีก ประการ ๑ ใน กระบวร แต่ง กลอน สุภาพ
นั้น แต่ ก่อน มาไม่ได้ถือเอา สัมผัสใน เป็น สำคัญ
สุนทรภู่ เป็น ผู้เริ่ม เล่น สัมผัส ใน ขึ้น เป็น สำคัญ ใน
กระบวร กลอน เลย ถือ เป็น แบบ อย่าง กัน มา จน
ทุกวันนี้ นับว่า สุนทรภู่ เป็น ผู้ชัก นำให้ กลอนสุภาพ
เพราะ พริ้ง ยิ่ง ขึ้น ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง ตั้งแต่ หนังสือ
บท กลอน ของ สุนทรภู่ ปรากฏแพร่หลาย บรรดา ผู้
ที่ แต่ง กลอน สุภาพ ใน ชั้นหลัง มา ก็ หัน เข้า แต่ง ตาม
แบบ กลอน สุนทรภู่ แทบ ทั้ง นั้น มี ที่ สามารถ จะ
แต่ง ได้ ใจ ใกล้เคียง สุนทรภู่ ๒ คน คือ นายมี เกิม บวช
อยู่ วัด พระเชตุพน ที่ แต่ง นิราศ เกียน และ นิราศ
เมือง กลาง คน ๑ กับ หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.

(๑) ได้พิจารณาหาหนังสือซึ่งแต่งนิทานเป็นกลอนสุภาพ
บรรดามีฉบับอยู่ในหอพระสมุดฯ เรื่องโคบุตรเป็นเก่าก่อนเรื่องอื่นๆ
นิทานที่แต่งเป็นกลอนครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่งเป็นภาพยี่ทั้งนั้น

กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) ที่แต่งนิราศลอนดอน
 คน ๑ กล่าว กัน มาว่า เป็น คิษย์ ศักยา ที่ สุนทรภู่
 ทั้ง ๒ คน แต่ไม่ปรากฏว่า แต่ง หนังสือ บท กลอน
 เรื่องอื่น นอก จาก ที่ระบุ นั้น

ในบรรดาหนังสือ บท กลอน ที่ สุนทรภู่ ได้ แต่ง ไว้
 ถ้า จะ ลอง ให้ ผู้ อ่าน ชั่ว ชาติ ว่า เรื่อง ไหน เป็น ดี กว่า เพื่อน
 ก็ น่า จะ เห็น ยุติ ต่อง กัน โดย มาก ว่า เรื่อง พระอภัยมณี
 เป็น ดี ที่ สุด เพราะ เป็น หนังสือ เรื่อง ยาว แต่ง ดี ทั้ง
 กลอน ทั้ง ความ คิด ที่ ผูก เรื่อง เรื่อง อื่น เช่น เสภา
 ตอน พลายงาม ถวาย ตัว ก็ ดี นิราศ ภูเขาทอง ก็ ดี
 นิราศ เมือง เพ็ชรบุรี ก็ ดี แต่ง อย่าง เอก ก็ จริง
 แต่ เป็น เรื่อง สั้น ๆ จะ เปรียบ กับ เรื่อง พระอภัยมณี ไม่ได้
 ถ้า จะ ลอง ตัด ลิน อีก อย่าง ๑ ว่า ใน บรรดา บท กลอน
 ของ สุนทรภู่ เรื่อง ไหน จะ เลว กว่า เพื่อน ก็ ดู เหมือน
 จะ เห็น ยุติ ต่อง กัน อีก ว่า บท ละคอน เรื่อง อภัยนุราช
 เป็น เลว กว่า เรื่อง อื่น เห็น ได้ ชัด ว่า เพราะ สุนทรภู่

ไม่สันตกแต่ง บท ละคอน ไปแต่งเข้า ก็ไม่ดี ฉันท
ก็เหมือน กับ ที่ สุนทรภู่ไปแต่ง นิราศ เมืองสุพรรณเปน
โคลง ถ้า จะเอาไปเปรียบกับโคลงนิราศ เรื่องที่นับถือ
กันว่า แต่งดี เช่น นิราศ นรินทร์น สุนทรภู่ก็
สู้เขาไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึง ควร ยก ย่อง สุนทรภู่แต่
ว่า เปน กวีวิเศษใน การแต่ง กลอน เพลงยาว หรือ
ที่เรียก กัน ว่า กลอน สุภาพ นั้น อย่าง เดียว

